

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра всесвітньої історії

На правах рукопису

ФІЗЕР РОКСОЛАНА ПАВЛІВНА

**ЄЗУЇТСЬКІ КОЛЕГІУМИ В ЄВРОПІ:
МОДЕЛЬ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ**

Спеціальність: 014 Середня освіта

Предметна спеціальність: 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)

Освітньо-професійна програма «Середня освіта. Історія, правознавство»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

КРАМАР ЮРІЙ ВІКТОРОВИЧ

доктор історичних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № ____

засідання кафедри всесвітньої історії

від ____ 2025 р.

Завідувач кафедри

_____ Стрільчук Л. В.

Луцьк – 2025

АНОТАЦІЯ

Фізер Р. П. Єзуїтські колегіуми в Європі: модель освіти і виховання

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр».

Наукову роботу присвячено аналізу освітньої та виховної моделі єзуїтських колегіумів у ранньомодерній Європі.

Магістерська робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. У вступі визначається актуальність теми, об'єкт, предмет та завдання дослідження, методи та практичне значення отриманих результатів. Об'єктом дослідження є система навчальних закладів Товариства Ісуса в Європі в період Нового часу. Предметом дослідження виступають педагогічна модель, освітні практики та виховні принципи, що формували зміст і функціонування єзуїтських колегіумів.

В першому розділі здійснено огляд історіографії та джерел, присвячених єзуїтським колегіумам в Європі, аналізуються основні наукові праці, що висвітлюють педагогічні та виховні принципи єзуїтської системи освіти. У другому розділі проаналізовано історичні та соціокультурні умови виникнення мережі єзуїтських колегіумів в Європі, розглядаються педагогічні ідеї єзуїтського ордену, акцентовано увагу на новаторських методах навчання і виховання, що сприяли розвитку інтелектуальних і моральних якостей учнів. Третій розділ присвячено типології єзуїтських колегіумів та організації навчального процесу, охарактеризовано виховні практики, засади морального виховання учнів колегіумів. У четвертому розділі показано вплив єзуїтських методик на сучасні педагогічні практики. Акцентовано увагу на тому, що окремі елементи моделі освіти і виховання єзуїтів можуть застосовуватися у сучасній школі та вищій освіті при викладанні циклу гуманітарних дисциплін, в контексті формування критичного мислення учнів, покращення структурованості освітнього процесу.

За результатами роботи зроблено відповідні висновки. З'ясовано, що єзуїтська система освіти стала одним із найбільш яскравих прикладів ефективної моделі навчання та виховання в Європі нового часу. Освітні інституції Товариства Ісуса відіграли важливу роль у формуванні інтелектуального, культурного та релігійного простору Європи ранньомодерного часу. Матеріали дослідження показують витоки європейських освітніх стандартів, вплив єзуїтських методик на сучасні педагогічні практики.

Ключові слова: єзуїтська педагогіка, контрреформація, орден єзуїтів, дидактика, критичне мислення, індивідуальний підхід, гуманітарні науки.

Abstract

Fizer R. P. Jesuit colleges in Europe: a model of education and upbringing

Research work for the Master's degree.

This research explores the analysis of the models of education and upbringing of Jesuit colleges in early modern Europe.

The Master's thesis consists of an introduction, four chapters, a conclusion, a list of sources and literature used. The introduction defines the relevance of the topic, the object, subject, and tasks of the study, the methods, and the practical significance of the results obtained. The object of the study is the system of educational institutions of the Society of Jesus in Europe during the Modern Era. The subjects of the study are the pedagogical model, practices, and principles that shaped the content and functioning of Jesuit colleges.

The first chapter provides an overview of the historiography and sources devoted to Jesuit colleges in Europe and analyses the main scientific works that highlight the pedagogical and educational principles of the Jesuit education system. The second chapter analyses the historical and sociocultural conditions that led to the emergence of a network of Jesuit colleges in Europe, examines the pedagogical ideas of the Jesuit Order of Jesuits, and focuses on innovative methods of teaching and education that contributed to the development of students' intellectual and moral qualities. The third chapter expands on the typology of Jesuit colleges and the organisation of the educational process, characterising the educational practices and principles of moral education of college students. The fourth chapter explores the influence of Jesuit methods on modern pedagogical practices. It emphasises that certain elements of the Jesuit model of education and upbringing can be applied in modern schools and higher education when teaching humanities, in the context of developing students' critical thinking and improving the structure of the educational process.

Based on the results of the work, conclusions are drawn. It has been established that the Jesuit education system became one of the most striking examples of an effective model of teaching and upbringing in modern Europe. The educational institutions of the Society of Jesus played an important role in shaping the intellectual, cultural, and religious space of early modern Europe. The research materials show the origins of European educational standards and the influence of Jesuit methods on modern pedagogical practices.

Keywords: Jesuit pedagogy, Counter-Reformation, Jesuit Order, didactics, critical thinking, individual approach, humanities.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
1.1. Історіографія проблеми.....	9
1.2. Джерельна база.....	18
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В ДОБУ РЕФОРМАЦІЇ ТА ПРОСВІТНИЦТВА (XVII – XVIII СТ.).....	24
2.1. Політичні, соціальні та культурні передумови заснування єзуїтських колегіумів в Європі.....	24
2.2. Освітня складова діяльності ордену.....	35
РОЗДІЛ 3. НАВЧАННЯ В КОЛЕГІУМАХ: МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ.....	47
3.1. Організація освітнього процесу в колегіумах.....	47
3.2. Методика навчання.....	51
3.3. Повсякденне життя спудеїв колегіумів.....	53
РОЗДІЛ 4. АДАПТАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЄЗУЇТСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ ДО СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ОСВІТИ: ДОСВІД І ТРАДИЦІЇ	59
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76

ВСТУП

Актуальність теми. Освіта в усі часи була одним із найважливіших складових культурної історії людства. Її роль та значення зростає у сучасному світі. Це один із найбільш вигідних об'єктів для інвестицій, особливо у складні економічні часи. Освічені люди мають більше шансів знайти перспективну й високооплачувану роботу, адже вони швидко адаптуються до нових умов і ефективно використовують власний інтелектуальний потенціал. Також спілкування з освіченою людиною завжди цікаве й змістовне. Такі люди, зазвичай, є більш комунікабельними, мають широке коло знайомств, великий колектив друзів і бізнес-партнерів. Навіть статистика підтверджує, що освічені люди живуть довше.

Водночас сучасна українська освіта стикається із проблемою кризи традиційної педагогічної парадигми. Вона хаотично, часто необґрунтовано, доповнюється неперевіреними експериментами та моделями європейських освітніх технологій, які часто впроваджуються без належної адаптації. Така ситуація нерідко спричиняє кризу педагогічних практик, що виникає через відсутність зрозумілої стратегії інтеграції людини в сучасне суспільство.

Сучасна шкільна освіта в Україні перевантажена обсягом інформації, не забезпечуючи її чіткого сприйняття та засвоєння. На жаль, вона не сприяє формуванню у школярів та студентів навичок прийняття самостійних рішень, ефективного використання інформаційних і комунікаційних технологій, розвитку нелінійного мислення, вирішення конфліктів чи орієнтації на ринку праці.

Зміст освіти не відповідає актуальним потребам суспільства та вимогам сучасного ринку, а також недостатньо спрямований на формування необхідних життєвих компетентностей. Водночас зміни, що відбуваються у сфері освіти, лише посилюють перевантаження навчальних програм і підручників фактичним матеріалом. Вони не усувають дублювання інформації, а навпаки, примножують його, роблячи навчальний процес менш цікавим для учнів.

Для того, щоб сформувати ефективні методи навчання в сучасних умовах варто досліджувати освітні традиції минулого. Одним із найбільш яскравих прикладів ефективної моделі навчання та виховання в Європі нового часу стала єзуїтська система освіти. Освітні інституції Товариства Ісуса відіграли важливу роль у формуванні інтелектуального, культурного та релігійного простору Європи ранньомодерного часу. Виникнувши в період католицької Реформації, єзуїтські колегіуми перетворились чи не найвпливовіші і авторитетні навчальні заклади епохи. Ці навчальні заклади поєднували високий академічний рівень, чітку організаційну структуру та цілісні виховні практики, які мали на меті формування освіченого й морально стійкого християнина. Саме тому дослідження моделі освіти і принципів виховання в єзуїтських колегіумах є важливим як для історії освіти, так і для сучасної гуманітаристики.

Актуальність теми зумовлена й тим, що єзуїтська система освіти стала одним із перших прикладів стандартизованої та міжнародної моделі навчання, яка охопила різні регіони Європи. Вона вплинула на розвиток педагогічної думки, структуру шкільництва та формування тогочасних інтелектуальних еліт. У XXI столітті інтерес до цієї тематики зростає, оскільки освітні системи знову звертаються до принципів інтегрованого виховання, міждисциплінарності та високої організаційної культури – рис, притаманних єзуїтським колегіумам.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз освітньої та виховної моделі єзуїтських колегіумів у Європі, визначивши їхню роль у формуванні інтелектуальної традиції ранньомодерної Європи.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

1. Проаналізувати історичні та соціокультурні умови виникнення мережі єзуїтських колегіумів.
2. Розглянути зміст і значення Ratio Studiorum як основного педагогічного документа ордену.
3. З'ясувати особливості організації навчального процесу та дисциплінарної системи.

4. Охарактеризувати виховні практики, засади морального виховання учнів колегіумів.
5. Виокремити регіональні відмінності розвитку колегіумів у країнах Західної та Центрально-Східної Європи.
6. Визначити вплив єзуїтської педагогіки на формування європейської освітньої традиції та сучасних освітніх підходів.

Об'єктом дослідження є система навчальних закладів Товариства Ісуса в Європі в період Нового часу.

Предметом дослідження виступають педагогічна модель, освітні практики та виховні принципи, що формували зміст і функціонування єзуїтських колегіумів.

Елементами **наукової новизни роботи** є спроба комплексного аналізу єзуїтської моделі освіти як цілісної педагогічної системи, а не окремих її елементів; виокремленні виховної компоненти як рівнозначної освітній – що часто недостатньо висвітлено в історіографії; розкритті регіональних особливостей функціонування колегіумів у різних частинах Європи; порівнянні принципів Ratio Studiorum із сучасними освітніми концепціями (компетентнісний підхід, формування практичних навичок – *soft skills*); уточненні ролі єзуїтських колегіумів у трансформації інтелектуальної еліти та формуванні культурних стандартів раннього модерну.

Методологія. У роботі застосовано комплекс методів, зокрема: історико-порівняльний – для аналізу відмінностей між колегіумами в різних європейських країнах); структурно-функціональний метод – для виявлення логіки організації навчання, ролей викладачів і студентів; історико-генетичний метод – для простеження становлення та еволюції моделі від XVI до XVIII ст.; культурологічний метод – для розуміння колегіуму як елемента ширшої духовної та культурної традиції; джерелознавчий аналіз – для опрацювання нормативних документів і першоджерел; елементи педагогічного аналізу – для вивчення методик навчання, психологічних і виховних підходів.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з середини XVI ст. до кінця XVIII ст. Саме в цей період формується організаційна модель, створюється система колегіумів у Європі, відбувається їх активна розбудова. Верхня хронологічна межа пов'язана з часом ліквідації ордену єзуїтів (1773 р.)

Територіальні рамки дослідження включають територію Західної та Центрально-Східної Європи, зокрема Італію – як центр формування моделі; Францію, Іспанію, Німеччину – як приклади глибокої інтеграції; частково українські землі в складі Речі Посполитої, де модель активно впроваджувалась.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в кількох важливих наукових, освітніх та культурно-просвітницьких напрямках. Висновки роботи можуть стати корисними при створенні або оновленні навчальних курсів з історії Європи раннього нового часу, історії освіти, історії церкви та культурології. Матеріали дослідження дозволяють демонструвати витоки європейських освітніх стандартів; показувати вплив єзуїтських методик на сучасні педагогічні практики; порівнювати моделі шкільної освіти різних країн. Аналіз моделі освіти і виховання єзуїтів може застосовуватися у сучасній школі та вищій освіті для розробки ефективних методів викладання гуманітарних дисциплін, вивчення моделей виховання, мотивації та формування критичного мислення, для покращення структурованості освітнього процесу. Матеріали дослідження також можуть використовуватись в музейних закладах для підготовки експозицій, присвячених історії освіти, путівників, а також в рамках реалізації локальних проєктів із популяризації культурної спадщини регіону.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 84 сторінки.

РОЗДІЛ 1

АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ

ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Освітні практики ранньомодерної Європи є одним із ключових напрямів дослідження сучасної історичної науки, оскільки саме в цей період формуються моделі навчання та виховання, що вплинули на становлення інтелектуальної традиції Заходу. Особливе місце серед освітніх інституцій XVI–XVIII ст. посідають навчальні заклади Товариства Ісуса, які стали одним із наймасштабніших і найвпливовіших освітніх проєктів епохи. Єзуїтські колегіуми охопили майже всю Європу, створивши унікальну мережу шкіл і семінарій, що пропонували високий рівень освіти, системну організацію навчального процесу та цілісну виховну модель, спрямовану на формування гармонійної, дисциплінованої та духовно зрілої особистості.

Питання становлення та розвитку єзуїтських колегіумів у Європі посідає вагоме місце в історико-педагогічних студіях, оскільки саме ця освітня модель справила тривалий і глибокий вплив на формування європейської культури ранньомодерної доби. Протягом останніх десятиліть дослідники приділяють значну увагу аналізу структури, змісту та педагогічних принципів єзуїтської школи. Історіографічна традиція охоплює широкий спектр підходів – від вивчення організаційних основ діяльності та особливостей функціонування окремих колегіумів до розгляду методологічних засад виховання, ролі гуманітарних дисциплін, риторики та моральної формації.

Історіографія проблеми єзуїтської освіти формувалася у кілька етапів і налічує чимало праць як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Класична західноєвропейська історіографія XIX – поч. XX ст. (Огюст Карре, Ганс Піреннбах, Генріх Ранке, Айвін Брокі) представлена працями, які вперше узагальнили роль єзуїтів у культурному житті Європи. Зауважимо, що класична історіографія мала переважно описовий характер і робила акцент на інституційному та богословському вимірі діяльності єзуїтів.

У другій половині ХХ ст. інтерес до єзуїтської освітньої системи значно зріс, що було пов'язане з розвитком історії культури, соціальної історії та історії повсякденності. Історіографію, присвячену проблемі єзуїтської освіти умовно можна поділити на два великі блоки: дослідження вітчизняних учених і сучасна західна історіографія.

У сучасних наукових дослідженнях спостерігається тенденція до комплексного аналізу єзуїтської освітньої моделі: поєднання історико-педагогічної, культурологічної та соціальної перспектив. Значна увага приділяється також оцінці впливу єзуїтських колегіумів на формування інтелектуальних еліт, розвиток європейського шкільництва та трансфер педагогічних практик у різні регіони. Методичні праці з проблеми зосереджуються на вивченні дидактичних інновацій ордену – систематизації навчальних програм, принципах дисципліни та нагляду, методах мотивації студентів і педагогічних стратегій, що забезпечували високу ефективність навчання.

Серед досліджень, присвячених проблемі єзуїтської освіти особливе місце посідають *праці вітчизняних дослідників*, які висвітлюють діяльність колегіумів у Речі Посполитій та в українських землях, оскільки тут мережа єзуїтських шкіл була однією з найбільших у Європі.

Одним із перших досліджувану проблему в своїх розвідках, присвячених історії української культури ХVI–ХVIII ст. порушив відомий львівський вчений Я. Ісаєвич. У своїй статті «Освітній рух в Україні ХVII ст.: східна традиція і західні впливи» вчений наголошує на достатньо високому педагогічному рівні єзуїтських шкіл, підкреслюючи, що єзуїти створили одну з найкращих на той час освітніх систем з риторичними й філософськими студіями. Я. Ісаєвич зауважує, що колегіуми були одним інструментів католицької реформаційної стратегії в Україні, спрямованої на поширення унії та латинської культури. Конкуренцію їм складали православні братські школи. На думку вченого, саме проникнення єзуїтів в українські землі стимулювало появу та модернізацію братських шкіл,

що стало одним з ключових імпульсів розвитку української освітньої традиції [18].

Відома українська історикиня, дослідниця ранньомодерної історії України XVI–XVIII ст. Наталія Яковенко називає єзуїтські школи «фабрикою еліт» ранньомодерної України, наголошуючи, що чимало представників руської (української) шляхти добровільно віддавали своїх дітей до єзуїтських колегіумів, позаяк вони давали якісну освіту. Водночас дослідниця наголошує, що єзуїтська освіта часто приводила до культурної полонізації та переходу частини руської еліти в латинську традицію. Розглядаючи освітній простір ранньомодерної України як багатоконфесійний феномен, Н. Яковенко розглядає єзуїтську систему освіти у ширшому контексті освітньої конкуренції - поруч із протестантськими, кальвіністськими та братськими школами [71;72].

Одним з найвідоміших сучасних дослідників єзуїтської системи освіти в українських землях ранньомодерної доби є харківський історик Сергій Серяков. Історик здійснив докладну реконструкцію мережі єзуїтських шкіл в Україні. В своїх розвідках про Луцький, Львівський, Кам'янецький єзуїтські колегіуми вчений аналізує не лише процес їх заснування, а й їх фінансові моделі, чисельність учнів, викладацькі кадри, навчальні програми. С. Серяков розглядає єзуїтську педагогіку як засіб інтелектуального контролю над місцевою інтелектуальною елітою. Водночас історик показує вклад єзуїтів у розвиток культури міського середовища, адже колегіуми часто були осередками театру, музики, науки, книговидавання [55-58].

Авторка відомої монографії «Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст.» Тетяна Шевченко розглядає процес формування концепції єзуїтського шкільництва, аналізує організацію навчального процесу на основі плану «Ratio studionim». Окрему увагу в книзі приділено виховній роботі з учнями, засобам духовного впливу на них, функціям шкільного театру. Дослідниця характеризує матеріальне забезпечення єзуїтських домів, діяльність шкіл для екстернів як одної зі складових діяльності єзуїтів у

Ярославі, Львові, Луцьку, Кам'янці, Бересті, Острозі, Кросні, Вінниці, Барі, Переяславі, Новгороді-Сіверському, Ксаверові, Фастові, Києві, Перемишлі [70].

Серед робіт вітчизняних учених, присвячених єзуїтській освіті в Україні виокремимо статтю В. Кіку «Єзуїтський університет у Львові (1758-1773), або захист «істини закону» присвячена детальному розгляду конфлікту між Краківським університетом та єзуїтами щодо відкриття єзуїтського університету у Львові в середині XVIII століття». Цей конфлікт є важливим етапом у розвитку освіти Речі Посполитої і, зокрема, в історії єзуїтських шкіл та університетів, а також у контексті боротьби за вплив на освітні структури країни. Вивчення цієї теми дає можливість глибше зрозуміти роль єзуїтів у розвитку європейської освіти і виховання [19].

Як зазначає автор, Краківський університет був не тільки найстарішим навчальним закладом в Польщі, але й головним конкурентом єзуїтів в сфері вищої освіти. Його заклади, зокрема Замойський університет, мали великий вплив на освітнє середовище Речі Посполитої. Єзуїти ж, що утвердилися в Польщі вже в 1564 році, значну увагу приділяли розвитку шкільництва та здобуттю впливу у сфері середньої освіти. Однак їхні спроби створити університети, які могли б конкурувати з уже існуючими вищими навчальними закладами, не були настільки успішними, хоча і мали місце в кількох містах, включаючи Львів.

Автор стверджує, що єзуїтські колегіуми стали важливими елементами освітньої системи в Європі, і Львів не став винятком. Протягом XVI – XVIII століть орден єзуїтів творив мережу шкіл, які забезпечували високий рівень навчання і виховання. На 1773 рік єзуїти володіли найбільшою мережею шкіл середнього та, в окремих випадках, вищого рівня в Польщі. Однак, як показує історія, єзуїти зазнали значних труднощів у створенні університетів, які б мали статус рівний з університетами, такими як Краківський чи Замойський.

Автор підкреслює, що спроби єзуїтів відкрити університети в різних містах Польщі (у Браневі, Познані, Львові та ін.) були неодноразовими, проте лише у Львові їхні зусилля набули особливого значення в контексті боротьби за

академічну автономію та культурний вплив. Перші спроби здобуття університетського статусу львівським колегіумом мали місце в 1660-х роках, однак вони не були успішними. Лише у середині XVIII століття з'явилася реальна можливість для створення єзуїтського університету у Львові, що стало причиною конфлікту з Краківським університетом.

В. Кіку в своїй статті застосовує комплексний підхід, що включає історико-педагогічний аналіз, а також соціокультурну інтерпретацію подій, пов'язаних з конфліктом між єзуїтами та Краківським університетом. Автор не лише аналізує внутрішні суперечності між двома освітніми інститутами, але й звертає увагу на більш широкі політичні та культурні контексти того часу. Зокрема, він висвітлює боротьбу за «істину закону», що можна трактувати як метафору для суперництва за право на встановлення власної освітньої системи та вплив на культурний розвиток країни [19].

Варто відзначити, що автору важливо було б розглянути, як дослідження цього конфлікту може сприяти розвитку сучасних наукових підходів до історії освіти і педагогіки. Наприклад, чи може цей аналіз послужити прикладом для порівняльних досліджень освітніх моделей в інших країнах, де єзуїти також впроваджували свої принципи освіти.

Монографія А.П. Максименка, присвячена становленню та розвитку університетської освіти у Франції в XIX–XX століттях, є важливим дослідженням, яке розкриває ключові етапи еволюції системи вищої освіти в одній з найбільш впливових країн Європи. Важливою частиною цього дослідження є виявлення чинників генези, сутності та головних тенденцій розвитку університетської освіти, а також її інтеграція до європейського освітнього простору. Однак для повнішого розуміння місця французької системи вищої освіти в контексті європейських освітніх моделей необхідно звернути увагу на взаємозв'язок між університетськими традиціями та єзуїтським шкільництвом, яке протягом століть відігравало важливу роль у формуванні освітніх і виховних принципів Європи.

Єзуїтські колегіуми, що з'явилися в середині XVI століття, мали значний вплив на розвиток систем освіти в Європі, зокрема на Францію. Єзуїти виявились спроможні адаптувати навчальні програми до потреб часу та культури, поєднуючи релігійні та гуманітарні дисципліни. Їхня освітня система стала еталоном для багатьох європейських країн, і Франція не стала винятком.

Вже в період з XVI по XVIII століття єзуїтські колегіуми і школи діяли в багатьох європейських містах, формуючи освітню традицію, яка включала риторику, філософію, математику, а також теологію. Ця модель освіти, яка акцентувала увагу на формуванні інтелектуальних і моральних якостей, мала великий вплив на розвиток університетських традицій. Однак після розпуску єзуїтського ордену в 1773 році, європейська освітня система, зокрема у Франції, зазнала змін. Та все ж таки основні педагогічні принципи, запроваджені єзуїтами, збереглися в рамках університетської освіти, адаптуючись до нових соціальних і політичних реалій.

Дослідження А. П. Максименко показує, як французька система університетської освіти інтегрувалася в європейський освітній простір, пристосовуючись до нових політичних, економічних і культурних реалій. Франція, з її багатою освітньою традицією, була важливим центром для розвитку нових педагогічних ідей і моделей [33].

Підсумовуючи ключові підходи українських істориків до проблеми єзуїтської освіти зазначимо, що більшість з них сходяться на думці, що: єзуїтська освіта на українських землях була доволі якісною та доступною; колегіуми виступали одним із інструментів культурної латинізації; конкуренція між єзуїтами, протестантами й православними сприяла появі модерної освітньої традиції в Україні; єзуїтська школа зробила чималий вплив на формування інтелектуальної української еліти ранньомодерної доби.

Сучасна західна історіографія, присвячена досліджувані проблемі є доволі обширною. Одним із найавторитетніших сучасних істориків Товариства Ісуса є Джон О'Меллі. В своїй книзі «Перші єзуїти» автор досліджує становлення та розвиток Ордену єзуїтів у середині XVI століття. О'Меллі здійснює аналіз того,

як єзуїти організували свою діяльність і як їхня духовна та педагогічна спадщина вплинула не лише на саму Католицьку церкву, а й європейську освітню традицію. Автор розглядає історичні умови, які призвели до заснування Ордену єзуїтів, вплив епохи Відродження і Реформації на цей процес. Ігнатій Лойола і його соратники шукали способи духовної реформації та освітнього відродження, що знайшло відображення в їхній педагогічній діяльності [85].

Одним із важливих фрагментів є опис того, як єзуїти впроваджували нові форми організації і управління, які дозволяли швидко реагувати на зміни в європейському суспільстві. Ці інновації стали однією з причин успіху єзуїтського ордену, що дозволило йому розширити свою мережу шкіл і місій по всій Європі.

Книга приділяє значну увагу освітній діяльності єзуїтів, зокрема їхній ролі у створенні шкіл і університетів. Автор детально розглядає педагогічні принципи, які впроваджували єзуїти, акцентуючи на вихованні не лише інтелектуальних, а й моральних якостей студентів. Ці принципи стали основою для багатьох освітніх інститутів, які діяли в Європі протягом кількох століть.

Книга О'Меллі «Перші єзуїти» є важливим джерелом для вивчення історії Ордену єзуїтів та їхнього педагогічного впливу, однак розгляд додаткових аспектів, зокрема соціальних, політичних, економічних і культурних факторів, а також більш глибокий аналіз сучасного впливу єзуїтської освіти, дозволили б створити більш комплексну картину їхнього внеску в європейську і світову освітню спадщину.

Книга Джона В. О'Меллі «Єзуїтські школи та гуманітарні науки» присвячена всебічному вивченню єзуїтської освітньої традиції від появи перших шкіл у XVI столітті до скасування Товариства Ісуса в 1773 році. Автором показано, як єзуїти створили одну з найвпливовіших систем гуманітарної освіти в ранньомодерній Європі, засновану на студіях гуманітарних наук, риториці, поезії та вивченні класичних мов.

Дж. В. О'Меллі детально описує організацію шкіл та колегій, методи навчання, дисципліну та академічну культуру, наголошуючи на поєднанні високих інтелектуальних стандартів з умінням виховувати моральні й риторичні здібності учнів. Він також аналізує

ширший історичний і культурний контекст, у якому діяли єзуїтські навчальні заклади, показуючи їхній значний внесок у формування європейської гуманітарної традиції. Праця є важливим сучасним дослідженням для всіх, хто цікавиться історією освіти, гуманітаристикою та розвитком інтелектуальних інституцій ранньомодерної доби [86].

Праця Дж. В. О'Меллі «Єзуїти: історія від Ігнатія до сьогодення» є аналітичним есе, присвяченим історичному та сучасному розумінню гуманітарної освіти в єзуїтській традиції. Автор порівнює класичний гуманітарний ідеал, що сформувався у XVI–XVIII століттях, із сучасними завданнями та викликами, які стоять перед єзуїтськими навчальними закладами сьогодні.

Дж. В. О'Меллі пояснює, як *studia humanitatis* – риторика, поетика, філологія, моральна філософія – стали основою єзуїтського освітнього проекту, спрямованого на виховання всебічно розвиненої, етично свідомої та інтелектуально активної особистості. Він підкреслює, що гуманітарні науки були не просто набором дисциплін, а способом формування цінностей, стилю мислення та культури спілкування [87].

У тексті статті також аналізується, як ці класичні підходи можна адаптувати до сучасних освітніх реалій. Дж. В. О'Меллі розмірковує над тим, що єзуїтська педагогіка й нині може запропонувати важливі інструменти: розвиток критичного мислення, увагу до морального виміру освіти, формування навичок комунікації та глибоке розуміння людської культури [87].

Книга Дж. В. О'Меллі «Єзуїти: історія від Ігнатія до сьогодення» є стислим, але змістовним оглядом історії Товариства Ісуса від його заснування Ігнатієм Лойолою до сьогодення. Автор простежує розвиток ордену, його духовні засади, організаційну структуру та головні напрями діяльності, включно з освітою, місіонерством, богослов'ям і культурною взаємодією. Дж. В. О'Меллі

пояснює, як єзуїти сформували одну з найвпливовіших релігійних інституцій у світі, розповідає про період їхнього скасування у 1773 році та подальше відновлення в XIX столітті, а також аналізує місце ордену в сучасному

глобалізованому суспільстві. Видання доступно викладене й слугує надійним вступом для тих, хто хоче краще зрозуміти історію та духовну спадщину єзуїтів [88].

Стаття Пола Ф. Грендлера «Культура єзуїтського вчителя 1548–1773» пропонує глибокий аналіз культури викладання в Ордені єзуїтів, досліджуючи її вплив на педагогічні методи та практики протягом майже двох століть. Вивчення цієї теми дає можливість краще зрозуміти освітні ідеї єзуїтського ордену та їхній внесок у розвиток європейської та світової освіти [89].

Пол Ф. Грендлер підкреслює, що культура єзуїтського вчителя була складним поєднанням педагогічних установок, звичок і практик, які впливали як на вчителів, так і на учнів. Важливою рисою цієї культури була обов'язковість викладання для всіх членів ордену. Цей підхід став основою освітньої діяльності єзуїтів: кожен з них поважав принцип, згідно з яким навчання було не лише важливою частиною духовного служіння, а й ключовим елементом розвитку суспільства.

Стаття також наголошує на специфічних методах викладання, які використовували єзуїтські вчителі. Викладання граматики та гуманітарних дисциплін у «нижчій школі» (протягом трьох-п'яти років) було основною педагогічною практикою. Деякі єзуїти проводили більшу частину своєї кар'єри в старших школах, де їхній досвід був ще більш важливим для формування інтелектуальних і моральних якостей учнів.

Стаття Пола Грендлера є важливим внеском у розуміння того, як єзуїти не тільки навчали, але й формували освітню культуру, що мала довготривалий вплив на європейське суспільство. Вона показує, що культура єзуїтського вчителя була не лише навчальною практикою, але й соціальним інструментом для виховання лідерів, здатних змінювати світ [89].

Книга П. Грендлера «Єзуїтські школи та університети в Європі 1548–1773» є стислим, але надзвичайно інформативним оглядом становлення, розвитку та функціонування єзуїтської освітньої мережі в Європі від відкриття першої школи в 1548 р. до скасування ордену у 1773 р. П. Грендлер докладно описує систему

управління школами й університетами, навчальні плани, характерні педагогічні методи, внутрішню культуру навчального процесу та щоденне життя учнів і викладачів.

Автор показує, як єзуїти створили одну з наймасштабніших і найвпливовіших освітніх структур ранньомодерної Європи, що охоплювала тисячі студентів і десятки міст. У книзі аналізуються взаємини єзуїтських закладів із місцевою владою, фінансові механізми їхнього утримання, а також соціальний склад учнів. Окрему увагу приділено ролі єзуїтів в університетській освіті: від їхнього домінування у невеликих колегіальних університетах до співпраці зі світськими професорами у великих міських навчальних центрах [90].

Таким чином, у дослідженнях, присвячених єзуїтським колегіумам та їхній ролі у формуванні освітньої культури Європи, значний вклад зробили вітчизняні і зарубіжні науковці, які розглядали як педагогічні, так і соціокультурні аспекти єзуїтської освіти. Зокрема, важливу роль у розвитку теоретичних підходів до вивчення цієї теми відіграють роботи таких авторів, як Я. Ісаєвич, Н. Яковенко, С. Сєряков, Т. Шевченко, Я. В. Бут, В. Кіку, А.П. Максименко, а також Джон В. О'Меллі та Пол Ф. Грендлер та інші.

Загалом, в їхніх дослідженнях підкреслюється значення єзуїтських колегіумів як важливих інститутів, які не лише формували інтелектуальну еліту Європи, але й зробили значний внесок у розвиток педагогічних практик, що вплинули на освітні системи багатьох країн. Через комплексний підхід до вивчення історії освіти єзуїти сприяли розвитку як гуманітарних, так і моральних аспектів освіти, що дозволяє зрозуміти їхній внесок у формування сучасної освітньої культури.

1.2. Джерельна база

Дослідження освітньої та виховної моделі єзуїтських колегіумів опирається на доволі широкий комплекс історичних джерел. Умовно їх можна поділити на кілька основних груп. Це насамперед *нормативні документи Товариства Ісуса, внутрішні матеріали колегіумів, наративні джерела та*

хронікальні записи, а також опосередковані джерела культурного й освітнього характеру.

Центральне місце серед них посідає документ за назвою «*Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu*». Він датується 1599 р. і містить систематизований виклад педагогічної моделі єзуїтів, що визначає структуру навчального процесу єзуїтських колегіумів, обов'язки професорів і префектів, форми контролю успішності, методи викладання, вимоги до морального та релігійного виховання спудеїв. Поруч з основним документом використовують численні версії проєктів «Ratio» XVI ст., які дають змогу простежити еволюцію підготовки цього документа та внутрішні дискусії щодо змісту освіти.

Так, у 1894 році в Мадриді було започатковано серію публікацій історичних джерел про єзуїтів під назвою «*Monumenta Historica Societatis Iesu*», а упродовж 1887–1894 років німецька філія Ордену здійснила тритомне видання «*Ratio Studiorum et Institutiones scholasticae Societatis Iesu*». Ці видання стали основою для комплексних досліджень освітньої діяльності ордену [15]. Нещодавно було видано й польськомовний переклад «Ratio Studiorum» 1599 р., який став об'єктом детального аналізу єзуїта Людвіка Пехніка [17].

Ще в 1585 р. спеціальна комісія ордену підготувала попередній проєкт навчальної програми, що складався з двох частин. Перша, «*De opinionum delectu in theologica facultate*», розглядала ставлення Товариства Ісуса до теології святого Томи Аквінського. Друга, «*Praxis et Ordo Studiorum*», стосувалася організації навчального процесу в єзуїтських школах. Перед остаточним затвердженням проєкт було надіслано всім провінціям для ознайомлення, аби члени ордену могли переглянути документ і внести свої пропозиції чи зауваження [50].

У жовтні 1586 р. у Вільні відбулися засідання Польської комісії ордену. До столиці Великого князівства Литовського з'їхалися провідні єзуїтські теологи та педагоги, які провадили освітню діяльність на землях Речі Посполитої. Очолив засідання провінціал ордену на 1581–1591 роки Пауло Джованні Кампана (1540–1592). Основу складу комісії складали професори Віленської Академії: Гарсія Алабіано (1549–1624), Станіслав Гродзіцький (1541–1613), Антоні Аріас (1546–

1591), Еммануель де Вега (1553–1640) та Адам Брокус (1542–1605). Також у роботі брали участь викладачі з інших єзуїтських центрів, що діяли на території Польсько-Литовської держави. Ті, хто не міг бути присутнім особисто, надсилали свої коментарі у письмовій формі. Серед таких був відомий теолог і перший суперіор Львівської місії (1584–1585) Якуб Вуєк (1541–1597). Комісія брала активну участь в розробці освітньої програми. Вона схвалила основні положення, що стосувалися вивчення Святого Письма, але наполягала на тому, щоб його не обмежувати лише загальним аналізом [27].

Делегати підкреслювали важливість щоденного читання Письма протягом щонайменше пів години, поряд із лекційними курсами. Окремо зверталася увага на необхідність викладати Святе Письмо з таким самим пріоритетом, як і схоластичну теологію. Крім того, наголошувалося на використанні праць Отців Церкви, затверджених догматикою, хоча й не виключали можливості врахування думок інших теологів [41].

Римський проєкт передбачав чіткий поділ між схоластичною та полемічною теологією. Однак делегати Віленської наради виступили проти такого розмежування, вважаючи його штучним. На їхню думку ці два напрями теології нерозривно пов'язані й доповнюють один одного. Пропозиція єзуїтів з Речі Посполитої вирізнялася радикалізмом і була однією з найбільш неординарних серед тих, що надходили до Риму.

У 1588 році, внаслідок подальшого обговорення, було опрацьовано нову версію «Ratio Studiorum». Протягом наступних трьох років на її основі підготували оновлену редакцію, яку в 1591 році направили до провінцій для апробації та отримання нових критичних зауважень. На відміну від редакції 1586 року, ця версія мала більш практичний характер і містила детальні інструкції для осіб, залучених до навчального процесу в єзуїтських колегіях [61].

Остаточна версія «Ratio Studiorum» побачила світ у 1599 році в Неаполі. Документ розпочинався правилами для ректора та префекта студій, після чого викладались загальні положення для викладачів вищих студій. Окремими розділами регламентувалися правила для професорів теології та вимоги до

префектів і викладачів нижчих студій [24]. «Ratio Studiorum» є головним джерелом для аналізу: змісту навчальних предметів; педагогічних методик; дисципліни й внутрішньої організації; принципів виховання членів ордену.

До появи єзуїтів католицька система шкільництва в Європі залишалася здебільшого традиційною, орієнтованою, насамперед, на початкову освіту, яка обслуговувала парафіяльні чи монастирські спільноти. Вона не завжди могла ефективно протидіяти поширенню протестантських ідей та їх прогресивній навчально-виховній системі. Проте із кінця XVI століття гуманістичний канон семи вільних наук, впроваджений єзуїтами, здобув широке визнання серед політичної еліти багатьох країн [2].

У XVII столітті система освітніх закладів ордену розвивалася настільки стрімко, що вже на початку XVIII століття так звана Німецька асистенція, яка охоплювала Німеччину, Австрію, Польщу та Нідерланди, складалася із 209 колегій, 89 духовних семінарій і 73 малих резиденцій.

Іншим важливим джерелом для вивчення історії єзуїтських колегіумів є *хроніки та наративні джерела*. Вони укладалися під безпосереднім наглядом ректорів колегіумів і шкіл або суперіорів резиденцій протягом усього періоду їхньої діяльності. Обов'язок ведення таких «історій» було запроваджено генералом Франческо Борджіа у 1568 році. Серед цього типу джерел особливо цінними є хроніки колегіумів у Римі, Парижі, Вільнюсі, Браунсберзі, записи єзуїтських місій у Східній Європі, твори вихованців колегіумів, що містять опосередковану інформацію про навчання. Ці джерела дозволяють відтворити повсякдення і атмосферу навчального процесу в колегіумах.

Відповідно до розпорядження генерала ордену Клавдіо Аквавіві (1543–1615), у кожному осередку провінціал мав призначити священика для складання хронік. Ці документи створювалися в трьох примірниках, які кожні три роки передавалися провінціалу. Один екземпляр залишався в архіві провінції, а два інші надсилалися до генерала ордену для зберігання [19]. Під час кожної візитації

колегіуму провінціал, або його секретар, переглядав хроніку, затверджуючи її та додаючи за потреби свої примітки чи зауваження.

У 1616 році генерал Мутіо Вітеллескі розробив детальний список питань, які обов'язково мали висвітлюватися в хроніках. Серед них були, наприклад, обставини заснування осередку, згадка про фундаторів, список членів ордену тощо. На території Речі Посполитої систематичне ведення таких хронік започаткували з 1667 року. Частково ці документи зберігаються в Національній бібліотеці у Відні, а в Центральному державному історичному архіві України у Львові доступна їхня фотокопія (негатив).

Одним з таких документів є «історія Львівської колегії». Найдавніший період історії єзуїтів у Львові, ймовірно, було відновлено на основі раніше ведених записів. Це підтверджується як окремими згадками з Риму про необхідність впорядкування «історій», так і свідченнями хронік інших колегіумів. Наприклад, в історії, написаній о. Яном Велевіцьким (†1639), містяться посилання на «історію Львівської колегії» ще задовго до створення його праці. Якщо частина тексту, написана о. М. Велевичем, вирізняється цілісністю та стилістичною одноманітністю, то подальші записи велися нерегулярно, охоплюючи дуже різноманітну інформацію про життя колегіуму [20].

Публіцистика та полемічні твори XVII–XVIII ст. – важливе джерело з досліджуваної проблеми. Як відомо, єзуїти були учасниками інтелектуальних та конфесійних дискусій епохи (Петро Скарга та ін.). Цей тип джерел представлений наступними творами: памфлети, спрямовані проти протестантів; апологетичні твори, що відображали роль колегіумів в культурній історії Європи; твори гуманістів, тісно пов'язані з єзуїтською педагогікою. Ці джерела важливі для вивчення сприйняття системи освіти та її впливу на суспільство.

До допоміжних джерел, які допомагають відтворити епоху належать *довідкові та візуальні джерела*. Це зокрема, архітектурні плани навчальних корпусів колегіумів, описи бібліотек, каталоги книжкових зібрань, іконографія

(зображення класів, театральних сцен, бібліотек). Ці матеріали доповнюють дані про просторову організацію та матеріальне забезпечення навчання.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В ДОБУ РЕФОРМАЦІЇ ТА ПРОСВІТНИЦТВА (XVII – XVIII СТ.)

2.1 Політичні, соціальні та культурні передумови заснування єзуїтських колегіумів в Європі

У XVI столітті Європа переживала глибоку духовну кризу, що знайшла своє відображення у масштабному релігійному русі – Реформації. Вона охопила значну частину Західної Європи, поставивши під сумнів авторитет і вчення Католицької церкви. Поширення протестантизму, зокрема в формі лютеранства, кальвінізму та англіканства, призвело до поділу християнського світу, ослаблення папської влади та секуляризації частини церковного майна. Ці процеси вимагали від Католицької церкви рішучої відповіді. Саме в цей період починає формуватись потужний рух, спрямований проти Реформації – Контрреформація, що передбачала внутрішнє оновлення церкви, посилення дисципліни, боротьбу з єресями та утвердження католицької віри в усьому світі [10].

Одним із головних інструментів Контрреформації стало створення ордену єзуїтів – Товариства Ісуса, офіційно затвердженого Папою Римським у 1540 році. Його засновником був іспанець Ігнатій Лойола, колишній військовий, який після духовного прозріння вирішив присвятити себе служінню Церкві. Метою ордену була не лише боротьба з протестантизмом, а й духовне оновлення віруючих, поширення католицизму на нових територіях та формування морально й інтелектуально підготовленої еліти.

Одним із найефективніших засобів для досягнення цих цілей єзуїти вважали освіту. Вони створювали колегіуми – навчальні заклади, які поєднували високий рівень академічної підготовки з глибоким релігійним вихованням. Релігійне підґрунтя таких шкіл полягало в прагненні сформувати не лише освічену, а й духовно досконалу особистість, віддану католицькій вірі та готову її захищати і пропагувати [17, с. 29].

Релігійний контекст створення колегіумів був тісно пов'язаний із Тридентським собором (1545–1563), який реформував багато аспектів

церковного життя. Собор закликав до створення духовно-освітніх центрів, де б виховувалися священики, місіонери та вчителі нової формації. У цьому руслі єзуїти виступили не лише як засновники навчальних закладів, а як реформатори європейської освіти загалом. Їхні школи відзначалися дисципліною, системністю навчального процесу та орієнтацією на гуманітарні науки, що були покликані формувати всебічно розвинену людину.

Ключовою релігійною метою єзуїтських колегіумів було відновлення позицій католицизму у регіонах, де він зазнавав втрат. Колегіуми засновувалися у країнах, де протестантські ідеї набирали сили – у Німеччині, Франції, Нідерландах, а також у Східній Європі, включаючи Річ Посполиту, до складу якої входили й українські землі. У цих регіонах католицька церква прагнула повернути або утвердити свій духовний вплив. Освітня система ордену працювала як механізм культурної та релігійної асиміляції, спрямований на формування католицької ідентичності [22, с. 577].

На українських землях єзуїтські колегіуми виконували особливу роль. Тут основною метою ордену було не лише протистояння протестантизму, а й вплив на православне населення. Через освітні заклади єзуїти намагалися залучити молодь із православних родин, формуючи з них нову еліту – латиномовну, освічену, виховану в дусі католицьких ідеалів. Таким чином, колегіуми стали дієвим засобом поширення католицизму на православних територіях, часто супроводжуючись спробами уніфікації церков (зокрема, через Берестейську унію 1596 року) [26, с. 133].

Окрім релігійної мети, освітня діяльність єзуїтів мала ще одну важливу функцію – зміцнення внутрішньої єдності Католицької церкви. Умови, в яких формувався єзуїтський рух, потребували появи освічених, моральних та ідеологічно вмотивованих служителів віри. Колегіуми слугували кузницею кадрів для місіонерської діяльності, церковного управління, науки та культури. Вони стали джерелом поширення релігійних знань, католицької моралі, філософії та світоглядних орієнтирів.

Підсумовуючи, можна зазначити, що релігійні чинники стали фундаментом створення єзуїтських колегіумів. Контрреформація, Тридентський собор, місіонерська стратегія Католицької церкви та необхідність зміцнення її позицій в умовах духовної конкуренції з протестантами і православними стали головними причинами їх виникнення [30, с. 137].

Освіта у єзуїтських закладах не була нейтральною – вона служила релігійній меті, ставала інструментом формування віруючої, відданої католицьким цінностям особистості. Завдяки колегіумам, орден єзуїтів відіграв ключову роль у формуванні духовної і культурної історії Європи та Східної Європи зокрема.

Політичні чинники, що сприяли виникненню єзуїтських колегіумів, були тісно пов'язані з прагненням католицьких держав зміцнити свою владу та вплив через освіту. У XVI–XVIII століттях єзуїти стали ключовими фігурами в реалізації цих амбіцій, засновуючи навчальні заклади, які поєднували релігійне виховання з високим рівнем світської освіти [35, с. 81].

У Речі Посполитій, де конфесійна різноманітність створювала виклики для централізованої влади, єзуїтські колегіуми стали інструментом уніфікації культурного та релігійного простору. Вони сприяли формуванню лояльної до католицької церкви та монархії еліти, що було особливо важливо в умовах політичної нестабільності та зовнішніх загроз.

Виникнення ордену єзуїтів у 1534 році та подальша розбудова мережі колегіумів у Європі й на українських землях були зумовлені також низкою *соціальних та економічних чинників*. Ці чинники тісно перепліталися з релігійними та політичними процесами епохи Реформації та Контрреформації.

У XVI столітті Європа, зокрема Центральна та Східна її частина, переживала значні трансформації, пов'язані не лише з релігійними та політичними змінами, але й із загальним переосмисленням функцій та ролі освіти. У контексті швидкого поширення ідей гуманізму, а згодом – протестантської Реформації, все більш очевидною ставала потреба в оновленні навчального процесу, який би відповідав вимогам нового часу. Саме в цей період

утворився освітній вакуум, який охопив як католицькі, так і православні території, включно з українськими землями [42, с. 17].

Традиційна шкільна система, заснована на церковних парафіях і монастирях, переважно орієнтувалася на релігійні знання та була ізольована від світських наукових досягнень. Освіта часто зводилася до механічного заучування латинських текстів без глибшого осмислення, логіки чи риторики. Водночас поширення друкарства, розвиток науки, активізація міжнародних зв'язків створили попит на практично орієнтоване, гуманістичне навчання, що включало філософію, математику, літературу, природничі дисципліни та іноземні мови [30, с. 54].

На тлі цього дефіциту якісної освіти єзуїтські колегіуми постали як інноваційна модель навчання, що не мала аналогів у регіоні. Вони поєднували гуманістичні ідеали з жорсткою внутрішньою дисципліною та релігійною основою. Колегіуми стали відповіддю на виклик часу – вони заповнили освітню порожнечу, пропонуючи не лише академічні знання, але й виховання моральних якостей, розвиток риторичних і аналітичних здібностей, формування соціально активної особистості.

Ці заклади діяли за єдиною навчальною програмою, затвердженою Генеральним статутом єзуїтських шкіл (*Ratio Studiorum*, 1599), яка була гнучкою до місцевих умов, але зберігала єдині стандарти. Саме це забезпечувало високу якість підготовки учнів, що згодом займали ключові позиції в адміністрації, дипломатії, церкві, освіті та науці.

Отже, освітній вакуум XVI століття став передумовою для народження нової системи навчання, яку вдало реалізував орден єзуїтів. Їхні колегіуми стали першими навчальними закладами, що комплексно поєднували релігійне, інтелектуальне та громадянське виховання, реагуючи на потреби суспільства і держави у новому освіченому поколінні [55, с. 16].

У добу раннього Нового часу (XVI–XVIII ст.) освіта поступово перестає бути винятковим привілеєм духовенства та аристократії і набуває дедалі більшого значення як інструмент соціального росту. У цей період у Європі

починає формуватися ідея, що здобуті знання й освіченість можуть суттєво впливати на життєвий успіх людини, незалежно від її походження. Саме в цьому контексті постає поняття соціальної мобільності, під якою розуміють можливість зміни індивідом або групою свого соціального статусу завдяки особистим досягненням, у першу чергу – через освіту [65, с. 104].

На цьому тлі єзуїтські колегіуми стали унікальним явищем, адже відкривали двері до освіти не лише для представників знаті, але й для міщанства, заможного селянства, навіть дітей із бідних родин – за умови наявності здібностей. Навчання у таких закладах відкривало широкі перспективи: випускники колегіумів могли продовжити навчання в університетах, обіймати посади в церковній і державній службі, займатися науковою чи педагогічною діяльністю.

Єзуїти розуміли важливість формування еліти, лояльної до католицької церкви, і свідомо вкладали ресурси в навчання здібної молоді. У багатьох колегіумах існували стипендії, гуртожитки та безкоштовне харчування для учнів із малозабезпечених родин. Таким чином, освіта стала не лише засобом передачі знань, а й інструментом соціального ліфту, що дозволяв людині вийти за межі свого стану [29, с. 311].

Крім того, престиж єзуїтської освіти швидко зростав завдяки її якості, глибокому гуманітарному змісту, строгій дисципліні та системності навчального процесу. Колегіуми були визнані навіть поза межами католицького світу – багато батьків прагнули віддати своїх дітей саме до єзуїтських шкіл, навіть якщо не поділяли католицького віросповідання. Навчання в таких закладах сприймалося як ознака інтелігентності, гарного виховання та високих моральних стандартів.

Ця ситуація мала також глибоке суспільне значення: формування прошарку освічених, активних і відповідальних громадян сприяло розвитку науки, мистецтва, літератури, політики. Випускники єзуїтських шкіл ставали ініціаторами реформ, культурних змін, засновниками нових інституцій, діячами церкви, а також вчителями наступних поколінь [37, с. 26].

Отже, соціальна мобільність через освіту була одним із головних чинників привабливості єзуїтських колегіумів. Завдяки продуманій освітній системі та підтримці обдарованої молоді, орден єзуїтів сприяв формуванню нової європейської еліти, що втілювала ідеали знання, служіння та моральної досконалості [14, с. 340].

Одним із ключових напрямів діяльності ордену єзуїтів від моменту його заснування у 1540 році була місіонерська діяльність, що мала як релігійний, так і культурний вимір. Згідно з головною метою Товариства Ісуса – «для більшої слави Божої» – єзуїти прагнули поширити католицьку віру в регіонах, де вона або не була представлена, або перебувала під загрозою витіснення протестантизмом, ісламом чи місцевими нехристиянськими релігіями. Проте їхня діяльність не обмежувалась виключно духовною проповіддю – вона включала активну участь у процесах культурної інтеграції населення різних країн і регіонів [23, с. 28].

Єзуїтські місії охоплювали не лише Європу, а й Латинську Америку, Індію, Китай, Японію, Африку. У цих регіонах місіонери не тільки проповідували християнство, а й вивчали місцеві мови, звичаї, культуру, адаптуючи своє послання до менталітету корінного населення. Їхні підходи були новаторськими: замість насильницької латинізації, вони часто діяли через інтелектуальний і культурний діалог, що дозволяло створювати сприятливе середовище для прийняття нової віри. Це стосується, наприклад, діяльності Матео Річчі в Китаї, який вивчив китайську мову, філософію та представив християнство через призму конфуціанства.

На європейському континенті, зокрема на землях Речі Посполитої та українських територіях, місіонерська діяльність єзуїтів була тісно пов'язана з освітньою сферою. Через мережу колегіумів вони не лише виховували нову інтелектуальну еліту, але й формували католицький світогляд у молоді, що походила з православних або греко-католицьких родин. Освітній процес виконував функцію культурної адаптації: викладання велось латинською мовою, вивчалися класичні гуманітарні дисципліни, розвивалися навички риторики, логіки, естетики [33, с. 109].

У такий спосіб відбувався процес культурної інтеграції – не насильницького нав'язування, а поступового включення у католицько-європейський культурний простір. Молодь, яка здобувала освіту в колегіумах, переймала не лише знання, а й стиль мислення, поведінкові моделі, мову спілкування та навіть манери. Це дозволяло випускникам інтегруватися в освічені кола тогочасної Європи та згодом впливати на свої громади вже зсередини.

Проте така інтеграція не завжди була сприйнята позитивно. Вона викликала опір серед частини місцевого населення, духовенства православної церкви, а також ставала джерелом конфесійної напруги. Особливо це відчувалося на українських землях, де конкуренція між католицизмом, уніатством і православ'ям набувала гострої політичної форми. Незважаючи на це, єзуїти залишалися активними учасниками релігійного і культурного діалогу, часто демонструючи високу ступінь гнучкості у методах та формах впливу [66].

Успішне функціонування та розвиток єзуїтських колегіумів у Європі, зокрема на українських землях, у XVI–XVIII століттях значною мірою стало можливим завдяки активній фінансовій підтримці з боку меценатів. Меценатство було не просто актом благодійності – у ті часи воно виконувало соціальну, політичну та релігійну функцію, і розглядалося як форма участі в поширенні католицької віри, підвищенні культурного рівня суспільства та зміцненні авторитету впливових родів.

Меценатами єзуїтських навчальних закладів найчастіше виступали представники шляхти, магнати, а також міщанські родини, які прагнули закріпити свій соціальний статус, вплив чи залишити «пам'ять про себе». Особливо щедро підтримували орден ті родини, які симпатизували католицькій вірі або були зацікавлені у просуванні католицизму на територіях з переважно православним населенням, як-от українські землі у складі Речі Посполитої [15, с. 76].

Фінансова підтримка могла набирати різних форм. Це були:

- 1) фундаційні грамоти, які передавали ордену землю, маєтки, млини, пасіки, прибутки з торгівлі чи податків;
- 2) одноразові великі пожертви – грошові або у вигляді цінних речей (книг, ікон, меблів, устаткування);
- 3) регулярне фінансування діяльності конкретного колегіуму чи викладацького складу;
- 4) внески на утримання бідних учнів, що сприяло соціальній доступності освіти [27, с. 478].

Типовим прикладом є діяльність Луцького єзуїтського колегіуму, заснованого в 1608 році. Він отримав щедрі дари від місцевої католицької шляхти, а також фундацію від єпископа Бернарда Маковського. Земельні наділи, передані колегіуму, дозволили утримувати школу, викладачів, учнів і будівництво нового корпусу. Такі внески не лише забезпечували матеріальну стабільність навчального закладу, а й підвищували престиж родини-мецената, яка підтримувала культуру й духовність [4, с. 250].

Фінансова підтримка єзуїтів також мала політичне значення. Заможні роди, фінансуючи орден, отримували ідеологічних союзників, а іноді й вплив на освітній процес. Наприклад, вони могли сприяти навчанню своїх дітей, отримувати поради від освічених єзуїтів або заручатися їхнім авторитетом у вирішенні політичних питань. Для Церкви ж підтримка меценатів стала засобом глибшого впливу на місцеві громади та стабільного розвитку колегіумів.

Окрім шляхти, певний внесок робили також заможні міщани, які бачили у підтримці єзуїтських закладів можливість дати дітям хорошу освіту або покращити власний соціальний статус. Іноді пожертви здійснювали у формі дарчих актів або вказувались у заповітах. Таким чином, меценатство стало вагомою складовою економічного фундаменту діяльності єзуїтських шкіл [8].

Одним із факторів стабільності та тривалого функціонування єзуїтських колегіумів у XVI–XVIII століттях була їхня економічна самодостатність. Єзуїтські навчальні заклади не лише спиралися на меценатську допомогу, а й

мали власну економічну базу, що дозволяла їм бути незалежними, забезпечувати стабільне викладання, утримання учнів і розвиток інфраструктури.

Ще при заснуванні колегіуму єзуїти прагнули отримати від держави або приватних осіб не просто фінансову пожертву, а довготривалу матеріальну підтримку у формі земельних наділів, господарських об'єктів, прибуткових установ (млинів, пасік, корчмів, торгових лавок). Ці ресурси перетворювалися на регулярне джерело доходів, з якого оплачувалося утримання викладачів, закупівля книжок, ремонт і будівництво шкільних будівель.

Колегіуми мали добре організовану господарську інфраструктуру. Вони часто володіли:

- 1) сільськогосподарськими угіддями (орна земля, луки, ліси),
- 2) тваринницькими фермами,
- 3) млинами, олійницями, пасіками,
- 4) винокурнями чи пекарнями.

Всі ці об'єкти обслуговувались або найманими працівниками, або самими членами ордену. Єзуїти впроваджували раціональні методи ведення господарства, були добрими управлінцями й уважно стежили за обліком та ефективністю своїх володінь. У багатьох випадках вони стимулювали розвиток місцевої економіки, підтримуючи ремесла, торгівлю та кооперацію з містами [20, с. 51].

Окрім прибутку від господарської діяльності, важливим джерелом доходів стали пожертви від випускників, багатьох із яких колегіум підготував до успішної кар'єри у церкві, на державній службі чи в освіті. Деякі з них, досягнувши високих посад, ставали покровителями своїх колишніх закладів.

Економічна самодостатність дозволяла колегіумам залишатися автономними в умовах політичної нестабільності. У випадках, коли змінювалася влада або загострювалася міжконфесійна боротьба, самодостатні заклади могли продовжувати свою діяльність без критичної залежності від зовнішнього фінансування. Більше того, вони часто ставали опорними центрами католицької

освіти в складних регіонах – таких, як православні українські землі у складі Речі Посполитої.

Таким чином, економічна незалежність була основою довговічності та впливовості єзуїтських колегіумів. Вона давала змогу не лише виживати, але й розвиватися, поширювати католицьку освіту, формувати культурні осередки і готувати нові покоління освічених людей, здатних змінювати світ [6, с. 16].

Діяльність єзуїтських колегіумів у XVI–XVIII століттях мала не лише освітнє та релігійне значення, але й відчутний економічний вплив на місцеві громади, де ці навчальні заклади функціонували. Завдяки своїй фінансовій структурі, господарській активності та великій кількості задіяного населення, колегіуми ставали економічними осередками, що стимулювали розвиток регіональної економіки.

Перш за все, колегіуми забезпечували робочі місця. Для обслуговування шкіл, гуртожитків, господарств і власних маєтків єзуїтам були потрібні ремісники, кухарі, пекарі, кравці, будівельники, слуги, охоронці. Місцеві жителі, навіть із нижчих верств, могли знайти стабільну роботу на території колегіуму або в його володіннях. Таким чином, створювалися місцеві ланцюги зайнятості, які зменшували рівень бідності та стимулювали економічну активність.

По-друге, колегіуми підвищували попит на товари і послуги. Проживання великої кількості учнів, викладачів та священнослужителів потребувало постачання продуктів, одягу, канцелярського приладдя, книжок тощо. Місцеві купці та ремісники мали змогу отримати постійних замовників, що сприяло розвитку дрібної торгівлі й кустарного виробництва [65, с. 79].

Крім того, єзуїти активно впроваджували нові агротехнічні методи, раціональне ведення господарства, облік і планування. Їхні маєтки та землі часто ставали прикладом ефективного управління, що надихало місцевих землевласників і селян на покращення власних господарств. Вони також займалися садівництвом, виноградарством, рибальством і бджільництвом – все це сприяло підвищенню продуктивності сільського господарства в регіоні.

Єзуїтські школи, особливо в більших містах (наприклад, у Львові, Луцьку, Кам'янці-Подільському), були магнітом для студентів з інших міст і сіл, що призводило до зростання чисельності населення, розвитку інфраструктури (гуртожитки, дороги, ринки) і збільшення обігу коштів у місцевій економіці. Міста, в яких функціонували колегіуми, часто набували статусу освітніх і духовних центрів, що додатково підвищувало їхню привабливість для інвесторів та подорожуючих [29].

Також варто зазначити, що будівництво колегіумів, храмів і супутніх споруд стало каталізатором розвитку будівельної галузі: залучалися каменярі, теслі, художники, декоратори. Відповідно, єзуїтська діяльність сприяла розвитку архітектурного мистецтва та поширенню європейських архітектурних стилів.

У підсумку, вплив єзуїтських колегіумів на місцеву економіку був глибоким і багатограним. Вони не лише просували католицьку освіту, але й ставали економічними та культурними рушіями регіонального розвитку. Їхня діяльність сприяла зростанню зайнятості, розвитку торгівлі, ремесел і сільського господарства, створюючи передумови для соціально-економічної стабільності територій, де вони діяли [23, с. 156].

Єзуїтські школи також виконували роль дипломатичних інструментів, поширюючи католицький вплив у регіонах з переважно православним населенням. Це викликало напруження з місцевими громадами та іншими конфесіями, але водночас зміцнювало позиції католицьких держав у цих територіях [32, с. 138].

У Російській імперії єзуїти спочатку отримали підтримку, зокрема через заснування Полоцької академії, яка стала центром католицької освіти. Проте з часом їхня діяльність почала сприйматися як загроза державній безпеці, особливо через спроби навернення православних та тісні зв'язки з Римом. Це призвело до заборони ордену та вигнання єзуїтів з імперії у 1820 році.

У підсумку, політичні чинники, такі як прагнення до централізації влади, контроль над освітою та релігійною сферою, а також використання освіти як інструменту дипломатії, були ключовими в процесі виникнення та розвитку

єзуїтських колегіумів. Ці заклади стали не лише освітніми центрами, але й важливими елементами політичної стратегії католицьких держав у боротьбі за вплив і владу [25, с. 78].

2.2. Освітня складова діяльності ордену

Поява мережі єзуїтських монастирів і місіонерських центрів істотно вплинуло на культурне, економічне та політичне життя країн Західної Європи. Дослідники культурної історії відзначають, що на початку XVII століття в Західній Європі єзуїти часто виступали як довірені радники королів, видатні будівничі [7].

Заснування Товариства Ісуса нерозривно пов'язане з постаттю святого Ігнатія Лойоли, котрий народився у 1491 році в родинному замку Лойола, розташованому на півночі Іспанії. Він був наймолодшим серед тринадцяти дітей у своїй сім'ї. У 26-річному віці Ігнатій вступив на службу до Антоніо Манріке де Лари, віце-короля Навари, під чийм керівництвом як лицар брав участь в обороні фортеці Памплони, отримавши там важке поранення [9, с. 1262]

Під час тривалого лікування у родинному маєтку його погляди на життя радикально змінилися під впливом аскетичної літератури та «Житій святих». Це стало початком його духовного переосмислення та внутрішнього «навернення». Після одужання він здійснив паломництво до санктуарію Пресвятої Богородиці в Монсерраті (Іспанія), а в 1523 році вирушив до Святої Землі. Однак через відсутність дозволу залишитися там надовго, він повернувся до Європи.

У 1526–1527 роках Ігнатій навчався в університетах Алькали та Саламанки, після чого продовжив здобувати освіту у Парижі. У 1534 році він здобув ступінь доктора теології. Того ж року, разом зі своїми однодумцями – П'єром Фавром, Франциском Ксаверієм, Симоном Родрігесом, Яковом Лайнезом, Альфонсом Сальмероном та Миколаєм Бобадільєю – він приніс обітницю убогості та чистоти у каплиці Святих Мучеників на Монмартрі в Парижі. Там же вирішено було вирушити до Святої Землі з метою навернення мусульман. У разі

неможливості реалізувати цей план вони пообіцяли присвятити своє служіння папі римському.

У 1537 році Ігнатій Лойола прийняв посвяту у Венеції та почав працювати над створенням ордену. Перебуваючи в Римі, він розробив перший варіант «Конституцій», які були офіційно затверджені папою Павлом III у 1540 році буллою «*Regimini militantis Ecclesiae*» [15, с. 45]. Основними цілями нового ордену стала місіонерська діяльність, протидія поширенню Реформації та, пізніше, розвиток освіти. Святий Ігнатій Лойола був обраний першим генеральним настоятелем Товариства Ісуса і очолював орден усе своє подальше життя.

Незабаром після офіційного заснування Товариство Ісуса розпочало активну розбудову своїх осередків як в Європі, так і за її межами. До 1565 року кількість його членів становила близько 2 тисяч, а вже до 1615 року чисельність зросла до 13 тисяч.

Особливо помітною була місіонерська діяльність ордену. Одним із перших місіонерів-єзуїтів став святий Франциск Ксаверій. У 1542 році він разом із двома співбратами прибув до Гоа в Індії, яке стало основним осередком його місійної роботи на кілька наступних років [17, с. 40]. У період між 1545 і 1547 роками святий Франциск вирушив із місією до Молуккських островів в Індонезії, а в 1549 році вперше ступив на територію Японії.

Роком раніше єзуїти також розпочали місійну діяльність на африканському континенті. На прохання короля Конго, Симон Родрігес, провінціал Португалії, направив до Конго чотирьох місіонерів: Хорхе Ваза, Хрістовао Рібейру, Жакоме Діаса та Діого де Соверала.

Тим часом у 1549 році група з п'яти єзуїтів на чолі з Мануелем де Нобрегою висадила в Бразилії, започаткувавши діяльність ордену на американському континенті. Важливим елементом їхньої діяльності поступово стала освіта [22, с. 577].

Примітно, що освіта спочатку не була основною метою ордену. Завдання утвердження католицизму на територіях із впливовими протестантськими

громадами та подолання кризи у Церкві змусили орден звернути увагу на важливість освітніх ініціатив. З часом єзуїти стали першою в історії Католицької церкви організацією, яка приділила повну увагу вихованню та навчанню молоді.

Під їхнім впливом папство почало змінювати своє ставлення до шкільництва, відкриваючи нові перспективи для освіти. Єзуїтські монахи, завдяки своїй освіченості, зробили вагомий внесок у теологічні та полемічні дискусії, які суттєво впливали на релігійне життя. Вони запровадили інноваційний підхід до освіти, поєднавши «латинське навчання» зі збереженням духовної спадщини дохристиянської античності, очищеної від небезпечних елементів і адаптованої для підтримки християнських цінностей. Через це вони посприяли утвердженню престижу гуманізму в контексті християнства.

Як відзначав історик А. Жобер, єзуїти через свої місії охоплювали селянство, а завдяки освітнім проектам залучали до християнської традиції шляхту й міщан. Таким чином, їхня діяльність мала масштабний вплив як у релігійному, так і в суспільному житті [10, с. 145].

Впродовж 40-х років XVI століття єзуїтські колегії, засновані при університетах у таких містах, як Париж, Коїмбра, Падуя, Лювен, Кельн і Валенсія, виконували переважно роль конвікцій – місць проживання членів ордену, які навчалися у цих закладах. Це були перші світські особи, які отримали можливість здобувати освіту в єзуїтських школах у місіонерських регіонах. Зокрема, після прибуття єзуїтів під керівництвом святого Франциска Ксаверія до Гоа, була заснована єзуїтська колегія. На прохання святого Франсиско Борджі (1510–1572), який на той час був віцекоролем Каталонії, а згодом став генералом ордену, святий Ігнатій Лойола дозволив у 1546 році навчатись у цій школі світським учням як виняток.

У 1548 році з його ж дозволу в Мессіні (Сицилія) було відкрито єзуїтську гімназію для молоді мирян. Перша школа, призначена виключно для іноземних студентів, була заснована у 1556 році в місті Білльом (Франція) завдяки підтримці єпископа Гійома де Прата. Невдовзі вже діяло тридцять три школи в семи країнах світу [24, ст. 47].

З часом змінювалося й ставлення до освітньої діяльності всередині самого ордену. У ранніх редакціях «Конституцій» Товариства Ісуса (1547–1551 роки) освіта розглядалася виключно як внутрішня справа організації: школи існували лише для членів Товариства. Лише в окремих випадках до навчання в єзуїтських колегіях допускалися представники незаможної молоді.

У жовтні 1586 року у Вільні тривали наради Польської комісії. До столиці Великого князівства Литовського з'їхалися провідні єзуїтські богослови та викладачі, які працювали в межах Речі Посполитої. Головував на цих зустрічах провінціал Пауло Джованні Кампана (1540–1592), який обіймав цю посаду з 1581 по 1591 рік [15, с. 26].

Основну частину членів комісії становили професори Віленської Академії: Гарсія Алабіано (1549–1624), Станіслав Гродзіцький (1541–1613), Антоні Аріас (1546–1591), Еммануель де Вега (1553–1640) та Адам Брокус (1542–1605). До обговорень залучили також викладачів із інших єзуїтських центрів, що діяли на території Польсько-Литовської держави. Деякі учасники, не маючи змоги фізично бути присутніми, передали свої пропозиції та коментарі у письмовому вигляді. Серед таких був Якуб Вуек (1541–1597), знаний геолог та перший суперіор Львівської місії (1584–1585).

До приходу єзуїтів шкільна система католицизму в Європі зберігала доволі традиційний характер, зосереджуючись переважно на початковій освіті в межах парафіяльних чи монастирських осередків. Вона часто не могла впоратися із викликами, пов'язаними з поширенням протестантських ідей та їхнім динамічним підходом до навчання й виховання [42, с. 22]. Однак, уже з кінця XVI століття гуманістичний канон семи вільних наук у тлумаченні єзуїтського ордену набув значної підтримки серед політичної еліти багатьох країн.

Розбудова мережі навчальних закладів у XVII столітті була настільки активною, що до першої чверті XVIII століття лише так звана Німецька асистенція, що охоплювала території Німеччини, Австрії, Польщі та Нідерландів, включала вже 209 колегій, 89 духовних семінарій і 73 малі резиденції [27, с. 46].

Формуючи власну освітню мережу, єзуїти чітко встановили систему пріоритетів у навчальній діяльності. Зокрема, орден не планував створення шкіл початкового рівня, натомість спрямовував дію Ratio Studiorum на релігійне виховання суспільної еліти – дворянства та шляхти, вплив яких міг потенційно змінити релігійну карту Європи [34, с. 301].

На відміну від інших типів шкіл, єзуїтські навчальні заклади залишалися безкоштовними, а їхній високий рівень особистої та організаційної дисципліни викликав захоплення і став прикладом для наслідування. Водночас статuti ордену досить чітко відображали і їхнє ставлення до вищої освіти.

Приєднуючись до давніх європейських університетів або засновуючи нові академії, єзуїти зосереджувалися на організації відділень філософії та теології, не роблячи акценту на вдосконаленні методів підготовки вузькоспеціалізованих фахівців, як це робили традиційні світські університети.

Єзуїти з'явилися в Польщі лише через чверть століття після заснування ордену. Ініціатором їхнього прибуття був вармінський католицький єпископ і кардинал Станіслав Гозій (1504–1579). Активний учасник Тридентського собору (1545–1563), який постановив, що єпископи мають організовувати духовні семінарії, він добре ознайомився з діяльністю цього нового ордену. Спроби запросити єзуїтів до Польщі почалися ще наприкінці 1540-х років. Ймовірно, таке прагнення поділяв і краківський єпископ Самуель Мацейовський (1546–1550), який звертався до папи Павла III з проханням надіслати «когось, хто допоміг би утримати наших у послуху Апостольському Престолу» [21, с. 289].

Протягом 1550-х років польські землі вперше відвідали єзуїти Альфонс Сальмерон і Петро Канізій. У 1563 році на територію Польського Королівства прибув чеський єзуїт Бальтазар Гостоунський в супроводі папського нунція Філіппо Комендоне. Його завданням було підготувати ґрунт для офіційного прибуття членів Товариства Ісуса.

У листопаді 1564 року перші дев'ятеро єзуїтів приїхали до Лідзбарка, а вже на початку наступного року вони переселилися до Браневого (Braunsberg), оселившись у колишньому францисканському монастирі. 8 січня 1565 року в

Браневі, що в межах Вармінської дієцезії, офіційно відкрився перший у Польщі єзуїтський навчальний заклад. Утім, вплив ордену на виховання молоді ставав помітним і раніше: вже у 1564 році поляки складали близько 70% учнів Віденського єзуїтського колегіуму.

Єзуїти в Польщі зосереджували свої зусилля передусім на забезпеченні належного рівня підготовки викладацького складу для майбутніх семінарій. Спочатку орден планував створити лише кілька шкіл у найбільших містах Речі Посполитої, які мали стати базовими центрами для місійної діяльності. Проте під впливом тиску з боку фундаторів їм довелося змінити стратегію [9, с. 1260].

Єпископи прагнули заснувати семінарії або колегіуми у своїх дієцезіях (як-от у Браунсберзі чи Пултуську), тоді як магнати бажали бачити навчальні заклади в межах власних володінь (наприклад, у Ярославі, Несвіжі чи Каліші).

На певному етапі члени Товариства навіть намагалися протидіяти відкриттю нових осередків. Чисельність польських єзуїтів спочатку була незначною. У 1565 році їх нараховувалося лише 13 осіб, але вже за п'ять років ця цифра сягнула 79 [55, с. 16].

На межі XVI-XVII століть орден швидко зростає: з 302 членів у 1584 році до 1390 у 1648 році. В січні 1575 року було створено окрему Польську провінцію ордену (до цього територія польських земель входила до складу Австрійської провінції) [19, с. 107].

У 1581 році в Польській провінції вже функціонувало шість колегіумів, а протягом наступного десятиліття відкрили ще дванадцять нових центрів. У 1608 році виникла потреба в адміністративній реформі, яка призвела до поділу Польської провінції на Литовську та Польську.

За підрахунками С. Літака, на момент створення Литовська провінція включала 11 колегіумів і резиденцій (зокрема у Вільно) з 205 членами ордену. Польська провінція мала 14 шкіл та інших осередків, де служили 337 єзуїтів [78, с. 161].

Посиленню позицій ордену сприяло залучення місцевих мешканців до його лав. Спершу керівництво провінції майже повністю складалося з іноземців

(іспанців, італійців чи німців), і лише кілька поляків долучалися до ордену. Проте вже до середини XVII століття більшість єзуїтів на польських землях становили місцеві вихідці. Поляки очолювали провінції, хоча їх діяльність кожні 10-12 років контролювали італійські візитатори [14, с. 339].

Католицька церква відігравала важливу роль і в українських землях, особливо на західноукраїнських теренах. Найбільший вплив вона мала в межах Львівської архідієцезії латинського обряду, де значну частку населення становили поляки католицького віросповідання. Культурний вплив Апостольського престолу значною мірою поширювався через чернечі згромадження, серед яких Товариство Ісуса займало особливе місце. Місіонерська діяльність єзуїтів на теренах України, зокрема у Львівській архідієцезії, ще недостатньо висвітлена в українській історичній науці. Водночас існують окремі дослідження, що розглядають історію ордену в епоху Нового часу.

Історія єзуїтської школи у Львові є яскравим прикладом розвитку освітнього осередку, побудованого на основі системи «Ratio Studiorum», яка мала як свої переваги, так і певні труднощі в реалізації.

Урочисте відкриття першого навчального року відбулося восени 1608 року. Колегіум, очолюваний ректором Адріаном Радзимінським, налічував 32 члени, серед яких було 16 священиків. Троє викладачів займалися риторикою та поетикою, тоді як для духовенства двоє читали моральну теологію, а один – полемічну [26, с. 132].

На початку діяльності до колегіуму вступили близько двох сотень учнів. Уже через рік їх кількість зросла до 400, а до 1613 року досягла 530 [19, с. 51]. У 1611 році були відкриті окремі класи з риторики та логіки, а з 1612 року введено курс філософії. Наступного року в рамках другого філософського курсу почалося викладання математики. Близько 1614 року тут започаткували викладання руської мови, на що вказує україномовний панегірик Микити Мелешка, надрукований у єзуїтському збірнику, присвяченому львівському латинському

архієпископу Яну Прухніцькому (1615–1633). З 1633 року в колегіумі також почали викладати курс схоластичної теології.

Конфлікти між навчальними закладами та орденом, які супроводжувалися сеймовими та судовими суперечками шляхти зі своїми вихованцями, як і в багатьох аналогічних випадках, переважно були зумовлені небажанням Краківського університету миритися з появою конкурента у сфері навчання студентів і надання докторських ступенів [17, с. 32].

Нова хвиля дискусій у формі брошур спалахнула вже через століття після видання привілею Августа III у 1758 році і підтверджуючої папської булли 1759 року.

Протягом кількох місяців тривали дипломатичні зусилля, які призвели до тимчасового призупинення дії привілею й заборони реалізації академічних прав. Однак попри всі перешкоди, 11 грудня 1759 року єзуїти провели урочисту церемонію відкриття університету. Події того часу відобразилися у судових процесах (зокрема, поданнях до задвірного асесорського, а згодом до реляційного суду) та в численних публікаціях полемічних брошур. Ці видання спиралися як на актуальні аргументи, так і на досвід суперечок 1661–1664 років.

Серед основних претензій проти єзуїтів виділялися звинувачення у порушенні виняткових прав Краківського університету, ігноруванні позиції сейму Речі Посполитої, порушенні процедури отримання статусу академії, засекреченості дій та приховуванні важливих документів. Опоненти намагалися довести юридичну несумісність Львівської єзуїтської академії з правовою системою держави, хоча часто це супроводжувалося суб'єктивними та хибними тлумаченнями законодавчих актів і привілеїв.

У свою чергу, єзуїтські видання активно спростовували такі твердження. Зокрема наголошувалося, що жоден з правових документів не закріплював монополії Краківського університету на освітню діяльність у межах Речі Посполитої. Крім того, підтвердження привілею Яна Казимира у 1758 році передбачало зрівняння у правах Львівського та Краківського університетів. Загалом краківські професори акцентували увагу на юридичних аспектах, тоді як

єзуїтська сторона відзначалася ширшою аргументацією і значною майстерністю в її викладенні [13, с.2].

Іншим важливим напрямом діяльності єзуїтів у Львові стало підвищення стандартів викладання до рівня тогочасних академій та університетів. Зокрема, було вирішено заснувати медичний відділ, щоб, за словами польського історика першої половини XIX століття Ю. Лукашевича, «під скромною назвою колегіуму викладати науки, які зазвичай вивчаються лише в університетах».

З цією метою до Львова запросили анатома Тому Будного, а в 1688 році питання відкриття медичного відділу обговорювалося на сеймі. Однак, незважаючи на визнання важливості навчання «лікарському мистецтву», через різні причини сейм відхилив цю пропозицію.

Спроби відкрити медичний факультет повторювались і на початку XVIII століття, але залишилися безуспішними, навіть попри те, що як матеріальна база, так і викладацький склад відповідали усім вимогам. У 90-х роках XVII століття кількість учнів колегіуму зросла до 700 і залишалася стабільною приблизно до кінця XVIII століття [20, с. 52].

Єзуїти організовували свою діяльність, розділяючи території на окремі області, які називалися провінціями. Коломия належала до Львівської архідієцезії, що була частиною Галицької провінції ордену єзуїтів. Провінцію очолював провінціал, який відповідав за керівництво територією та забезпечення духовної праці ордену. Локальні осередки, які перебували під його наглядом, у єзуїтів називалися домами, на відміну від монастирів в інших орденах. Керівником кожного дому був суперіор або настоятель, відповідальний за порядок у місцевому осередку та виконання обов'язків підпорядкованих єзуїтів.

Свою місіонерську діяльність у Коломиї єзуїти мали можливість розпочати ще в 1886 році. У той рік, 2 липня, отець Генрик Яцковський, який виконував обов'язки провінціала Товариства Ісуса в Галицькій провінції, отримав листа від коломийських міщан. У ньому жителі запропонували ордену заснувати місію в місті. Місцева влада обіцяла надати право на будівництво дому

та костелу для душпастирської діяльності. У відповідь провінціал подякував за пропозицію, але змушений був відповісти відмовою [39, с. 98].

Основною причиною такого рішення було те, що на той час всі ресурси ордену з Галицької провінції були зосереджені на перенесенні навчального закладу з Тернополя та будівництві нового освітнього центру в Хирові. Він зазначив у листі, що фінанси спрямовані саме на цей проект і що орден нещодавно вже започаткував нові місії в регіоні. Зазначалося також, що місто не пропонувало жодної фінансової допомоги на будівництво храму та дому. Враховуючи цю ситуацію, єзуїти не змогли б профінансувати роботи зі своїх коштів. Попри це, провінціал запевнив, що орден шукатиме можливості для реалізації прагнень міщан [34, с. 130].

Нова можливість для єзуїтів заснувати місію в Коломії виникла в 90-х роках XIX століття. Міська адміністрація вирішила спорудити великий храм. До 1895 року мешканці міста зібрали на цю мету близько 20 тисяч злотих, проте темпи збору коштів були повільними, а сума залишалася недостатньою для завершення будівництва. У цій ситуації львівський суфраган Ян Пузина порадив місцевому каноніку Зигмунду Павловському запросити до міста Товариство Ісуса, доручивши йому організацію збору пожертв на будівництво святині.

Вибір саме єзуїтів був продиктований їхнім попереднім успішним досвідом зі спорудженням великого костелу в Чернівцях всього за три роки. У тому ж році єзуїти прибули до Коломії та негайно взялися до роботи. Для будівництва храму було придбано земельні ділянки: частину землі купили у пані Бялоскурської на вулиці Юзефа Ігнація Крашевського, ще частина належала панові Сильвестру. Загалом викуплена площа охоплювала два морги землі.

Римо-католицька громада коломийського деканату брала активну участь у суспільно-виховних процесах міста, що створювало широкі можливості для духовної праці єзуїтів. Варто відзначити також освіту й релігійну діяльність монахинь-урсулянок, які 1 серпня 1899 року прибули до Коломії з Тарнува. Цього ж року розпочав роботу їхній навчальний заклад, і стартував перший навчальний рік. Сестри мали плідну співпрацю з єзуїтами у релігійній та освітній

сферах, організовуючи та проводячи спільні заходи як у своїй школі, так і в монастирі. Зокрема, у будівлі монастиря щомісяця збиралася місцева Содаліція Пані [42, с. 10].

Загалом діяльність Товариства Ісуса в Коломиї мало чим відрізнялася від роботи інших осередків у межах Львівської архідієцезії. Окрім душпастирської опіки, єзуїти проводили катехизацію у школах, займалися духовною підтримкою в'язнів, організовували реколекції, а також створювали релігійні товариства та содаліції. Про їхню працю свідчать статистичні дані, наведені в таблиці, хоча слід розуміти, що ця інформація є приблизною. Дані базуються на звітах єзуїтів із серії записів під назвою «Fructus Spiritualis». Ведення таких записів починалося кожного липня і завершувалося відповідного місяця наступного року [10, с. 145].

Висновки до розділу 2

Аналіз політичних, соціальних і культурних передумов заснування єзуїтських колегіумів у Європі дає змогу побачити, що ці заклади виникли як результат комплексної взаємодії релігійних реформ, державних інтересів та суспільних трансформацій ранньомодерної доби. На тлі Реформації та духовної кризи XVI століття Католицька церква прагнула зміцнити свої позиції, що зумовило активний розвиток Контрреформації та створення ордену єзуїтів. Освіта стала ключовим засобом у боротьбі за вплив, а колегіуми – інструментом формування нової, відданої католицьким ідеалам еліти.

Щодо єзуїтської моделі навчання, то вона заповнила освітній вакуум, запропонувала інноваційну гуманістичну систему виховання й забезпечила можливості соціальної мобільності для різних верств населення. Це сприяло поширенню авторитету єзуїтських шкіл не лише серед католиків, але й серед представників інших конфесій.

На українських землях колегіуми мали подвійне призначення, вони слугували засобом релігійного впливу на православне населення та одночасно інтегрували місцеву молодь у загальноєвропейський культурний простір. Важливою умовою розвитку мережі шкіл стало меценатство шляхти й

духовенства, що забезпечувало матеріальну стабільність та високу якість освітнього процесу.

РОЗДІЛ 3

НАВЧАННЯ В КОЛЕГІУМАХ: МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ

3.1. Організація освітнього процесу в колегіумах

Організація освітнього процесу в єзуїтських колегіумах була однією з найпрогресивніших та найвпливовіших систем свого часу, заклавши основи для сучасної педагогіки. Її принципи були систематизовані в «Ratio Studiorum» (План навчання), вперше опублікованому в 1599 році, який став універсальним посібником для всіх єзуїтських навчальних закладів по всьому світу.

Цей документ, що став результатом багаторічних напрацювань та узагальнення досвіду єзуїтських педагогів, детально регламентував усі аспекти навчально-виховного процесу. Він не лише визначав навчальні програми, а й встановлював методи викладання, дисциплінарні норми, систему оцінювання знань та роль вчителя. Однією з ключових особливостей єзуїтської педагогіки, що відображена в «Ratio Studiorum», було активне використання дискусій, дебатів та риторичних вправ для розвитку критичного мислення та красномовства учнів [74, с. 64].

Крім того, єзуїтські колегіуми приділяли значну увагу індивідуальному підходу до студента, що було новаторським для того часу. Вчителі заохочували учнів до самостійного навчання та глибокого засвоєння матеріалу, а не просто механічного запам'ятовування. «Ratio Studiorum» також підкреслював важливість морального виховання та формування сильного характеру, що було невід'ємною частиною освітнього процесу. Ця комплексна система, що поєднувала академічну строгість з виховними цілями, дозволила єзуїтським колегіумам виховувати ерудованих, дисциплінованих та соціально відповідальних випускників, які відігравали значну роль у розвитку європейської культури та науки [44, с. 120].

Єзуїтська освіта мала на меті не просто передачу знань, а всебічний розвиток особистості студента – інтелектуальний, моральний, духовний та фізичний. Цей холістичний підхід, що є однією з фундаментальних відмінностей

єзуїтської педагогіки, виходив далеко за межі суто академічних досягнень. Основними цілями були:

1. *Формування «людини для інших»*. Цей принцип є центральним у єзуїтській філософії освіти. Він акцентує увагу на вихованні осіб, здатних служити суспільству, керуючись принципами справедливості, співчуття та соціальної відповідальності. Студентам прищеплювали розуміння, що їхні знання та таланти мають бути використані на благо інших, особливо тих, хто потребує допомоги. Це означало не лише добровільну працю чи благодійність, а й активну участь у формуванні більш справедливого та гуманного світу. Випускники єзуїтських колегіумів мали стати лідерами, що не бояться протистояти несправедливості та відстоювати цінності, важливі для суспільного добробуту [28].

2. *Cura Personalis (турбота про цілісну особистість)*. «Cura Personalis» – це індивідуальний підхід до кожного студента, що враховує його унікальні здібності, потреби та потенціал. Єзуїтські вчителі прагнули не просто викладати матеріал, а й розуміти кожного учня як цілісну особистість. Це включало увагу до його емоційного стану, особистісних якостей, інтересів та викликів. Завдяки цьому принципу, педагоги могли адаптувати методи викладання та виховні підходи, допомагаючи студентам розкрити свій потенціал у повній мірі, розвиваючи не лише академічні навички, а й особистісні якості, що сприяли їхньому зростанню та самореалізації.

3. *Magis (більше)*. Принцип «Magis» – це заохочення до постійного прагнення до досконалості та виходу за межі очікуваного у всіх сферах життя. Це не про конкуренцію з іншими, а про перевершення власних можливостей та прагнення до найвищого рівня виконання. Студентів мотивували не задовольнятися мінімумом, а шукати глибшого розуміння, докладати більше зусиль, проявляти більшу креативність та відповідальність. Цей принцип стосувався як навчання, так і морального та духовного розвитку, виховуючи в учнях внутрішню мотивацію до самовдосконалення [41, с. 51].

4. «*Знаходження Бога у всьому*». Цей духовний принцип, що глибоко вкорінений у єзуїтській духовності, передбачав сприйняття всіх галузей знань та життєвого досвіду як шляху до пізнання та розуміння божественного. Єзуїтська освіта інтегрувала віру та розум, показуючи студентам, що наука, мистецтво, філософія, а також повсякденні події можуть бути джерелом глибокого духовного осмислення. Це допомагало формувати цілісний світогляд, де навчання та особистий розвиток розглядалися як частина ширшого духовного пошуку, що надавало глибинного сенсу всім аспектам життя [51, с. 221].

Ці принципи, взаємопов'язані та взаємодоповнюючі, становили основу унікальної єзуїтської освітньої системи, яка протягом століть формувала покоління лідерів, мислителів та служителів, що мали значний вплив на розвиток суспільства.

Навчальна програма єзуїтських колегіумів була ретельно структурована і включала кілька рівнів, кожен з яких мав свої специфічні цілі та предмети. Ця систематизація забезпечувала послідовний та глибокий розвиток студентів. Зазвичай програма поділялася на дві основні секції:

1. «*Нижчі класи*» (*Inferiora / Grammaria*). Цей етап навчання був зосереджений на гуманітарних науках та класичних мовах, закладаючи фундаментальні основи для подальшого інтелектуального розвитку [50, с. 184].

Основна увага приділялася:

1) *Мовам* - вивченню латини та давньогрецької, які вважалися ключем до класичної спадщини, розвитку логічного мислення та красномовства. Студенти не просто вивчали граматику та словниковий запас; вони поглиблено читали, аналізували та інтерпретували оригінальні твори класичних авторів (таких як Цицерон, Вергілій, Гомер). Це дозволяло їм не лише опанувати мови, а й зануритися у світ античної думки та культури.

2) *Літературі та риторичі*: навчання красномовству, мистецтву переконливої аргументації та написання текстів було наріжним каменем цього етапу. Риторика вважалася не просто набором правил, а вершиною гуманітарної освіти, що розвиває здатність чітко та ефективно висловлювати свої думки,

впливати на аудиторію та будувати логічні зв'язки. Через аналіз класичних промов та власні вправи учні вчилися структурувати аргументи, використовувати стилістичні прийоми та викликати емоційний відгук.

3) *Історії та поезії*: вивчення історії надавало необхідний контекст для розуміння подій, ідей та цивілізацій, формуючи широке світобачення. Поезія ж розвивала естетичний смак, уяву та чутливість до краси слова, допомагаючи студентам глибше розуміти людські емоції та переживання [47, с. 39-45].

2. «Вищі класи (Superiora / Philosophia)

Після опанування гуманітарних основ, студенти переходили до більш абстрактних та складних дисциплін, що вимагали розвиненого логічного та аналітичного мислення. Цей рівень охоплював:

1) *Логіку*: цей предмет був спрямований на розвиток аналітичних здібностей, вміння структурувати думки, виявляти хибні міркування та формулювати послідовні аргументи. Студенти вивчали формальну логіку, що була необхідною основою для всіх наступних філософських та теологічних дисциплін.

2) *Натурфілософію (фізику)*: хоча термін «фізика» тоді мав ширше значення, цей курс був присвячений вивченню природничих наук, заснованому переважно на арістотелівській традиції. Він включав дослідження астрономії, біології, основ фізики того часу, анатомії та інших аспектів природного світу, формуючи розуміння його законів та явищ.

3) *Метафізику*: ця дисципліна заглиблювалася у фундаментальні питання буття, реальності, сутності та існування. Вона вивчала перші принципи та причини всього сущого, шукаючи відповіді на найглибші філософські питання про природу дійсності та місця людини в ній.

4) *Етику*: курс етики був присвячений вивченню моральних принципів та їх застосуванню у повсякденному житті. Він формував у студентів розуміння добра і зла, справедливості, чесноти та відповідальності, готуючи їх до свідомого та морального вибору.

5) *Математику*: єзуїтські колегіуми приділяли значну увагу математичним наукам, що включали арифметику, геометрію, алгебру та навіть елементи астрономії. Цей курс розвивав логічне мислення, точність та вміння працювати з абстрактними поняттями.

6) *Теологію*: на найвищих рівнях навчання, студенти, які готувалися до священства, поглиблено вивчали теологію, філософію та схоластику, зокрема вчення Томи Аквінського. Цей етап був кульмінацією єзуїтської освіти, забезпечуючи глибоке розуміння релігійних доктрин та їх філософського обґрунтування [39, с. 98].

Така комплексна та багаторівнева навчальна програма дозволяла єзуїтським колегіумам виховувати не лише високоосвічених, а й глибоко мислячих та морально зрілих особистостей.

3.2. Методика навчання

Єзуїтська педагогіка вирізнялася інноваційними для свого часу методами, які були спрямовані на активну участь студента у процесі навчання, значно випереджаючи традиційні підходи. Ці методи не просто сприяли засвоєнню інформації, а й розвивали критичне мислення, риторичні здібності та самостійність.

Хоча єзуїтська освіта виходила за рамки простого механічного запам'ятовування, повторення та засвоєння фундаментальних знань відігравали ключову роль у створенні міцної основи для подальшого навчання. Система була розроблена так, щоб гарантувати глибоке розуміння, а не лише поверхнєве ознайомлення з матеріалом.

1) *«Praelectio» (Попередня лекція)*: це було не просто надиктовування матеріалу, а цілеспрямована підготовка студентів до його активного сприйняття. Вчитель починав заняття з огляду нової теми, пояснював її значення та зв'язок з попередніми знаннями. Він висвітлював складні місця, передбачав потенційні труднощі, і, що важливо, ставив навідні питання, які стимулювали мислення учнів ще до початку викладу. Цей метод дозволяв студентам активувати попередні знання, формувати очікування і бути готовими до глибокого занурення

в предмет. Вчитель виконував роль провідника, який прокладав шлях для самостійного пізнання, а не просто передавав інформацію.

2) «*Repetitio*» (Повторення): це був не просто механічний переказ, а систематичне та різноманітне закріплення знань. Повторення відбувалося в різних формах: від колективного проговорювання ключових положень до індивідуальних запитань та відповідей. Часто студенти самі відтворювали та пояснювали вивчений матеріал, що сприяло не тільки запам'ятовуванню, а й глибшому розумінню та систематизації. Цей метод допомагав переводити інформацію з короткочасної пам'яті в довготривалу, забезпечуючи її стійке засвоєння [27, с. 134].

Єзуїтські методи активно сприяли розвитку критичного мислення, логіки та риторичних навичок, що було надзвичайно прогресивно для того часу. Ці підходи виходили за рамки пасивного слухання лекцій.

3) «*Concertatio*» (Змагання / Дебати): це був, мабуть, один із найважливіших та найефективніших методів. Студенти активно брали участь у публічних диспутах, змаганнях та дебатах, де вони мали не просто декламувати завчений матеріал, а захищати свої тези, формулювати аргументи, критикувати міркування опонентів та відточувати риторичні навички. Ці змагання часто проводилися у формі імпровізованих дискусій на задані теми, що розвивало здатність швидко мислити, переконливо висловлюватися та реагувати на аргументи інших. «*Concertatio*» не тільки підвищувало зацікавленість, але й виховувало здатність до аналізу, синтезу та публічного виступу, що було безцінним для майбутніх лідерів.

4) *Театр та публічні виступи*: драма та декламація були невід'ємною частиною освітнього процесу. Студенти брали участь у театральних постановках, декламували вірші, промови та власні твори. Це не тільки розвивало впевненість у собі, артистизм та навички публічних виступів, але й сприяло глибшому засвоєнню класичної літератури, розвитку естетичного смаку та емоційного інтелекту. Публічні виступи були чудовою платформою для застосування риторичних навичок, отриманих на уроках [59, с. 117].

Незважаючи на груповий характер навчання, єзуїти приділяли значну увагу індивідуальним потребам кожного студента та ефективній організації навчального процесу:

1) *Індивідуальна робота та «Ratio Discenti» (Індивідуальний підхід)*: це принцип, який підкреслював турботу про цілісну особистість. Вчителі приділяли значну увагу індивідуальній роботі зі студентами, не обмежуючись лише викладанням у класі. Вони надавали персональні консультації, допомагали долати труднощі, коригували їхній прогрес та виявляли індивідуальні таланти. Цей підхід дозволяв розкривати потенціал кожного учня, враховуючи його темп навчання та стиль сприйняття інформації.

2) *Система «декурій»*: це інноваційна форма самоорганізації та взаємодопомоги в класі. Клас ділився на невеликі групи, що називалися «декуріями» (від лат. *decuria* – десяток). Кожну декурію очолювали найкращі учні, які виконували роль своєрідних «тьюторів» або «помічників вчителя». Вони допомагали менш успішним учням у повторенні матеріалу, поясненні складних моментів, перевірці домашніх завдань. Ця система не тільки ефективно закріплювала знання, але й розвивала лідерські якості в лідерів декурій, виховувала відповідальність, взаємодопомогу та співпрацю серед студентів, створюючи сприятливе навчальне середовище [70, с. 254].

Ці методи, що були революційними для свого часу, дозволили єзуїтським колегіумам досягати надзвичайних результатів у вихованні високоосвічених, самостійних та активних особистостей, які могли впевнено застосовувати свої знання та навички в реальному житті.

3.3. Повсякденне життя спудеїв колегіумів

Типовий день у єзуїтському колегіумі був щільно розпланований і структурований, поєднуючи академічне навчання, духовні практики та періоди для відпочинку й фізичної активності. Цей інтегрований підхід мав на меті гармонійний розвиток особистості та максимальне використання часу, формуючи

не лише ерудованих, але й морально стійких та дисциплінованих людей [83, с. 10].

День починався дуже рано, що відображало цінність дисципліни та духовного життя в єзуїтській традиції. Це був час для внутрішньої зосередженості та підготовки до викликів дня.

1) *Ранній підйом*. Зазвичай студенти прокидалися до світанку, що символізувало їхнє прагнення до самовдосконалення та максимально ефективного використання кожної години. Цей ранній час доби вважався оптимальним для концентрації та навчання, оскільки розум був найбільш свіжим і сприйнятливим. Дисципліна раннього пробудження виховувала в учнях самоконтроль та відповідальність.

2) *Ранкова молитва та роздуми*. День завжди починався з ранкової молитви, що мала на меті духовне налаштування та зосередження на вищих цінностях. Нерідко після цього слідувала індивідуальна медитація або роздуми (Examen) – ігнатіанська практика саморефлексії, під час якої студенти коротко аналізували минулий день або налаштовувалися на поточний, шукаючи шляхи для особистісного та морального вдосконалення. Це був час для особистої рефлексії та встановлення зв'язку з духовним світом, що закладало міцну моральну та емоційну основу для всіх наступних активностей [25, с. 345].

Основна частина дня була присвячена інтенсивним навчальним заняттям, що поєднували різні методи викладання для максимальної ефективності та глибокого засвоєння знань.

3) *Навчальні заняття*. Більша частина дня присвячувалася лекціям, повторенням, дискусіям та самотійній роботі. Заняття часто були поділені на короткі інтенсивні сесії (зазвичай 45-60 хвилин), що допомагало підтримувати високий рівень концентрації та запобігати розумовій втомі. Між сесіями могли бути короткі перерви для зміни виду діяльності або провітрювання класних кімнат, що сприяло підтримці бадьорості. Навчальний процес був динамічним, вимагаючи постійної активної участі.

4) *Дискусії та «Concertatio»*. Важливою складовою були активні дискусії, де студенти могли обговорювати вивчений матеріал, ставити питання та аргументувати свою точку зору. Це розвивало не тільки знання, а й вміння логічно мислити та чітко висловлюватися. Регулярно проводилися «Concertatio» – змагання та дебати, які були кульмінацією навчальних зусиль та важливим інструментом розвитку. Під час цих публічних виступів студенти мали не просто відтворювати завчений матеріал, а демонструвати свої знання, логічне мислення, ораторські здібності та вміння переконливо відстоювати свої тези перед аудиторією та досвідченими опонентами. Це був не просто іспит, а динамічний інтелектуальний виклик, що виховував впевненість у собі, критичне мислення та неперевершені навички публічного виступу, які були надзвичайно цінні в будь-якій сфері діяльності.

5) *Самостійна робота та індивідуальні консультації*. Чимало часу відводилося на самостійну роботу, під час якої студенти закріплювали матеріал, виконували домашні завдання та готувалися до наступних уроків. Це виховувало відповідальність та здатність до самостійного навчання. Вчителі активно проводили індивідуальні консультації, надаючи персоналізовану підтримку та відповідаючи на запитання, що дозволяло враховувати індивідуальні потреби та темп навчання кожного учня. Цей персоналізований підхід був одним з наріжних каменів єзуїтської педагогіки [24, с. 29].

Поза академічним навантаженням, день включав важливі елементи для фізичного, духовного та культурного розвитку, що сприяло формуванню цілісної особистості.

6) *Регулярні перерви та відпочинок*. Щоб уникнути перевтоми та підтримувати високу продуктивність, у розкладі дня були передбачені регулярні перерви. Це був час для відпочинку, фізичних вправ на свіжому повітрі та харчування. Фізична активність вважалася важливою для підтримки бадьорості тіла та покращення когнітивних функцій. Дотримання режиму дня та фізичні навантаження сприяли загальному здоров'ю та витривалості студентів.

7) *Духовні практики.* Духовне зростання було невід'ємною частиною життя колегіуму, інтегрованою в повсякденний графік. Студенти брали обов'язкову участь у щоденних месмах, що допомагало підтримувати їхній духовний зв'язок та відчуття приналежності до спільноти. Крім ранкового Ехамен, протягом дня могли бути й інші короткі моменти для молитви або роздумів. Регулярні духовні бесіди з викладачами або духівниками також сприяли їхньому внутрішньому розвитку, дозволяючи обговорювати моральні дилеми та шукати відповіді на глибокі життєві питання [12, с. 8].

8) *Культурний розвиток та підготовка.* Частиною вечірнього часу могли бути повторення матеріалу, зокрема через систему «декурій», де старші учні допомагали молодшим, що розвивало навички співпраці та взаємодопомоги. Також значний час приділявся підготовці до диспутів та публічних виступів, включно з репетиціями. Важливу роль відігравали театральні постановки та декламації, які не лише розважали, а й розвивали артистизм, впевненість у собі та риторичні здібності. Ці культурні заходи були чудовою платформою для застосування отриманих знань та розвитку креативності.

9) *Вечірня молитва та відхід до сну.* День завершувався вечірньою молитвою, яка підсумовувала денні події, дякувала за отримані знання та допомагала студентам налаштуватися на спокійний відпочинок, готуючись до наступного, не менш насиченого дня. Це забезпечувало плавний перехід до сну, сприяючи відновленню сил.

Організація освітнього процесу в єзуїтських колегіумах була яскравим прикладом інтегрованого, цілісного підходу до навчання та виховання, що значно випереджав свій час. Вона створювала унікальне середовище, де студенти не просто здобували знання, а й формували глибоко розвинену, багатогранну особистість [19, с. 103].

Ця система виходила далеко за рамки суто академічних досягнень. Єзуїтська педагогіка прагнула до всебічного розвитку студента, охоплюючи інтелектуальну, моральну, духовну та навіть фізичну сфери. Метою було виховати не просто ерудовану людину, а цілісну особистість, здатну критично

мислити, приймати етичні рішення та ефективно діяти у світі. Завдяки такому підходу, студенти вчилися не тільки «що» думати, а й «як» думати, розвиваючи здатність до самостійного аналізу та рефлексії.

Колегіуми були справжніми кузнями для формування критичного мислення та логіки. Через постійні дискусії, дебати та систематичне вивчення філософії, студенти вчилися аналізувати інформацію, виявляти хибні міркування та будувати переконливі аргументи. Це було невід'ємною частиною їхнього щоденного розкладу. Паралельно розвивалися риторичні та ораторські навички. Публічні виступи, театральні постановки та змагання («Concertatio») були невід'ємною частиною програми, що допомагало студентам долати страх публіки, вдосконалювати мову, дикцію та вміння впливати на аудиторію. Це були практичні навички, що забезпечували їм перевагу в будь-якій сфері діяльності [46, с. 58].

Особливий акцент робився на моральних якостях. Через духовні практики, такі як щоденна меса, медитація та Examen (ігнатіанська практика саморефлексії), студенти заохочувалися до глибокого самоаналізу та постійного морального вдосконалення. Вони вчилися керуватися принципами справедливості, співчуття та відповідальності, розуміючи, що їхні знання та таланти мають служити не лише особистому успіху, а й благу суспільства.

Цей всебічний розвиток був надзвичайно цінним для формування освіченої та відповідальної еліти свого часу, яка могла ефективно служити суспільству, впливати на його розвиток та бути моральним орієнтиром для інших. Єзуїтська система виховувала лідерів, готових брати на себе відповідальність та діяти відповідно до високих етичних стандартів [48].

Освітній процес у єзуїтських колегіумах був цілісною, продуманою та глибоко структурованою системою, яка випереджала свій час і вплинула на подальший розвиток європейської педагогіки. «Ratio Studiorum» стало ключовим документом, що унормував зміст навчання, методи, дисципліну та роль учителя, створивши універсальний стандарт освіти для мережі колегіумів по всьому світу.

Навчальна програма поєднувала гуманітарні науки, філософські дисципліни, риторику та природничі студії, формуючи всебічно розвинену особистість.

Висновки до розділу 3

Єзуїти запровадили інноваційні й ефективні методи навчання – *praelectio*, *repetitio*, диспути, театральні вистави, систему декурій та індивідуальний педагогічний супровід. Ці підходи сприяли розвитку критичного мислення, логіки, красномовства, самостійності й внутрішньої мотивації. Особлива увага до формули *Cura Personalis*, принципів *Magis* і «формування людини для інших» забезпечувала моральне, духовне й інтелектуальне виховання студентів.

Опис повсякденного життя спудеїв демонструє високий рівень дисципліни та оптимальну організацію часу, де навчання гармонійно поєднувалося з духовними практиками, відпочинком і фізичною активністю. Такий режим сприяв формуванню стійких особистостей, здатних до саморефлексії, відповідальності та служіння іншим.

Отже, освітня модель єзуїтських колегіумів постає як комплексна, модерна й ефективна система, що поєднувала інтелектуальний, моральний та духовний розвиток, створюючи умови для формування майбутніх лідерів і мислителів, які відіграли значну роль у культурному та науковому поступі Європи.

РОЗДІЛ 4

АДАПТАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЄЗУЇТСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ ДО СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ОСВІТИ: ДОСВІД І ТРАДИЦІЇ

Єзуїтські колегіуми відіграли надзвичайно важливу, а часом і визначальну роль у формуванні європейської освітньої системи, впливаючи як на структуру шкільних програм, так і на зміст та методику шкільних підручників протягом кількох століть, особливо в період Контрреформації та подальших епох. Їхня діяльність поширювалася від Італії до Речі Посполитої, включаючи українські землі, створюючи уніфіковану та ефективну модель освіти, яка стала зразком для багатьох інших навчальних закладів.

Єзуїтські колегіуми займали виняткове, центральне місце в освітньому ландшафті Європи, а згодом і світу, формуючи одну з найбільш впливових та розгалужених мереж навчальних закладів. Їхній вплив відчувався протягом кількох століть, закладаючи фундамент для багатьох сучасних освітніх практик.

1) Масштаб та вплив: Орден єзуїтів створив безпрецедентну для того часу мережу освітніх закладів, що сягала сотень колегіумів, розкиданих по всій Європі та за її межами. Від Португалії до Литви, від Італії до українських земель – їхні школи функціонували у більшості європейських країн. Це дозволило єзуїтам не лише експортувати свою унікальну модель освіти, а й стандартизувати освітній процес на величезних територіях. Завдяки чітко розробленому «Ratio Studiorum», навчальні програми, методи викладання та дисциплінарні норми були уніфіковані, що гарантувало високу якість освіти та її послідовність незалежно від географічного розташування колегіуму. Ця стандартизація була революційною і зробила єзуїтську освіту впізнаваною та престижною [65, с. 34].

2) Доступність та елітарність: хоча єзуїтські школи були розраховані переважно на дітей заможних громадян та елітарних верств суспільства, адже головною їхньою метою було виховання майбутніх лідерів, вони часто пропонували безкоштовне навчання. Цей принцип доступності сприяв залученню найбільш талановитих учнів незалежно від їхнього соціального чи

матеріального походження. Це дозволило єзуїтам виховувати майбутніх лідерів, політиків, науковців, митців та духовних діячів, які згодом відігравали ключову роль у своїх країнах. Серед випускників єзуїтських колегіумів були такі видатні постаті, як філософ Рене Декарт, драматург Мольєр, засновник фізики коливань Християн Гюйгенс, а також знакові для української історії постаті – гетьмани Богдан Хмельницький, Іван Мазепа та автор першої української конституції Пилип Орлик. Цей список свідчить про високий рівень підготовки та універсальність єзуїтської освітньої моделі, яка успішно адаптувала своїх випускників до найрізноманітніших сфер діяльності.

3) Формування «нової людини»: метою єзуїтської освіти було не просто передати енциклопедичні знання, а сформувати «людину для інших» – особистість, яка є не тільки інтелектуально розвиненою, але й морально стійкою та здатною служити суспільству та Церкві. Цей ідеал «вченої і красномовної побожності» став загальноєвропейською освітньою програмою. Він означав виховання людини, яка поєднує глибокі знання (мудрість), красномовство та вміння переконливо висловлюватися (красномовство) з глибокою вірою та мораллю (побожність). Такий комплексний підхід гарантував, що випускники колегіумів були не просто пасивними носіями інформації, а активними суб'єктами, здатними впливати на світ, керуючись принципами справедливості, співчуття та соціальної відповідальності [52, с. 57].

«Ratio Studiorum» виразно підкреслював надзвичайне значення класичних мов – латини та давньогрецької, які розглядалися не просто як окремі предмети, а як ключ до всієї класичної спадщини та основа інтелектуального розвитку. Вивчення античних авторів, таких як Цицерон, Вергілій, Горацій, Гомер, не зводилося до механічного запам'ятовування. Натомість, передбачався глибокий філологічний аналіз їхніх творів, що включав розбір граматичних конструкцій, стилістичних особливостей та смислових нюансів. Студентів заохочували до наслідування (*imitatio antiquorum*) – не копіювання, а творчого переосмислення та використання прийомів класичних майстрів слова як стилістичного еталону. Цей акцент на гуманітаристиці, культурі слова та риториці,

успадкований від кращих традицій гуманістів Відродження, став фактично загальноєвропейським освітнім стандартом, вплинувши на формування інтелектуальної еліти протягом століть [31, с. 23].

Однією з ключових новацій «Ratio Studiorum» була бездоганна систематичність та чітка структурованість навчальних програм. Навчання було поділено на кілька послідовних рівнів, що забезпечували поступове та логічне ускладнення матеріалу. Це починалося з «нижчих класів», де закладалися основи граматики та гуманітарних наук. Потім студенти переходили до «вищих класів», де вивчали філософію, натурфілософію, етику, метафізику та математику. На найвищому рівні для майбутніх священнослужителів викладалася теологія. Ця поетапна, логічно вибудована система, що передбачала поступове ускладнення матеріалу та міжпредметні зв'язки, стала еталонним зразком для організації шкільних програм по всій Європі, вплинувши на методику викладання в численних світських та інших церковних навчальних закладах.

Важливою особливістю єзуїтської програми була інтеграція світських та релігійних знань, що відображало холістичний підхід до пізнання світу. Поряд з глибокими релігійними дисциплінами, такими як теологія та моральне богослов'я, єзуїтські колегіуми викладали натурфілософію (що включала тодішню фізику, астрономію, елементи біології), математику, етику. Предмет «Ерудицію», наприклад, об'єднував не тільки релігійні, а й світські тексти, демонструючи взаємозв'язок усіх галузей знань. Це сприяло розвитку енциклопедичних знань та формуванню цілісного світогляду, де віра та розум не протиставлялися, а взаємодоповнювали одне одного, допомагаючи студентам розуміти світ як Боже творіння, а наукові дослідження – як шлях до пізнання Божого задуму [27, с. 47].

Єзуїти не лише створювали новаторські освітні програми, а й активно впливали на зміст та видання шкільних підручників, часто створюючи власні, які ставали зразковими для всієї Європи. Цей аспект їхньої діяльності був не менш важливим для формування європейської освітньої системи.

Для забезпечення високої якості та відповідності своїх освітніх стандартів, єзуїти розгорнули потужну систему тиражування навчальних матеріалів. Єзуїтські колегіуми, особливо великі та впливові, часто мали власні друкарні та видавництва. Це давало їм змогу видавати широкий спектр літератури – від релігійного змісту (духовні трактати, коментарі до Святого Письма) до підручників з історії, географії, філософії, математики, фізики та навіть архітектури. Такий централізований контроль над виробництвом навчальних матеріалів гарантував їхню відповідність стандартам «Ratio Studiorum», а також дозволяв оперативно оновлювати зміст та впроваджувати нові педагогічні підходи. Це було значною перевагою, що дозволяла їм формувати єдиний освітній простір [73].

Праці видатних єзуїтських філософів та педагогів ставали загальновизнаними посібниками для всіх колегіумів. Наприклад, роботи знаменитого іспанського філософа Франсіско Суареса з філософії, а також риторики таких авторів, як Мендоза та Каузінус, були обов'язковими для вивчення. Ці підручники вирізнялися систематичністю викладу, логічною структурою та надзвичайно чітким формулюванням матеріалу, що робило їх доступними та ефективними для засвоєння навіть складних понять. Вони стали взірцем для створення підручників в інших освітніх закладах.

Єзуїти майстерно інтегрували класичну спадщину в навчальний процес, одночасно прагнучи до уніфікації освітніх стандартів по всій своїй мережі. Підручники єзуїтів часто були не просто переказами, а збірниками адаптованих або «очищених» текстів класичних авторів. Це означало, що твори таких письменників, як Цицерон, Вергілій, Горацій, Овідій, Саллюстій, ретельно відбиралися та редагувалися, щоб відповідати моральним та педагогічним принципам Ордену. Такий підхід дозволяв учням безпосередньо працювати з першоджерелами, вивчаючи мову, стиль та ідеї великих мислителів давнини, водночас уникаючи небажаного змісту. Це сприяло глибокому зануренню в античну культуру та формуванню вишуканого стилю [64, с. 44].

Завдяки єдиному плану та розгалуженій спільній мережі колегіумів, єзуїтські підручники сприяли уніфікації навчальних матеріалів по всій Європі. Це мало величезне практичне значення: студенти, які з певних причин переходили з одного єзуїтського колегіуму до іншого (наприклад, з Риму до Кракова чи Львова), могли легко адаптуватися до програми, оскільки зміст та структура навчання були ідентичними. Це створювало відчуття єдиної інтелектуальної спільноти та сприяло мобільності студентів і викладачів.

Методики та підручники, розроблені єзуїтами, вийшли за межі їхніх власних закладів, ставши зразком для наслідування для багатьох інших освітніх систем [60, с. 71]. Методика та підручники єзуїтів часто наслідувалися іншими навчальними закладами, причому не лише католицькими, а й навіть протестантськими. Це свідчить про універсальну ефективність їхніх педагогічних підходів. Наприклад, Києво-Могилянська академія, хоч і була визначним православним освітнім центром, багато в чому перейняла структуру та методику єзуїтської освіти. Це включало використання деяких єзуїтських риторик, принципи систематичного повторення матеріалу, організацію диспутів та акцент на гуманітарних науках. Це демонструє, що якість та ефективність єзуїтської системи були визнані навіть ідеологічними опонентами [56, с. 132].

Таким чином, європейські єзуїтські колегіуми були не просто навчальними закладами; вони були потужними центрами педагогічних інновацій. Вони не тільки сформували власну високоосвічену еліту, а й значною мірою вплинули на розвиток шкільних програм та шкільних підручників у всій Європі, заклавши основи для багатьох сучасних освітніх практик, які ми бачимо сьогодні, таких як стандартизація навчання, акцент на критичному мисленні та інтеграція різних дисциплін.

Вивчення освітніх методик єзуїтської педагогіки важливе в контексті сучасної середньої освіти. У сучасному освітньому просторі, де домінує швидкий розвиток сучасних інформаційних технологій формування гуманістичних цінностей в учнів (за зразком єзуїтів) займає важливе місце. Серед

методик, які можуть використовуватись сучасними педагогами виділимо наступні:

1. Формування критичного мислення та логічного аналізу.

Єзуїтська педагогіка, з її акцентом на глибоке розуміння та активну участь, пропонує цінні уроки для сучасної освіти, особливо у сфері розвитку критичного мислення та логічного аналізу. Ці навички є ключовими для адаптації до швидкоплинного світу інформації та прийняття обґрунтованих рішень [54, с.3].

2. Робота з першоджерелами.

Як і в єзуїтській освіті, де класичні тексти були основою навчання, сучасна педагогіка може ефективно використовувати цей підхід для розвитку аналітичних здібностей. Акцент на глибокому вивченні класичної літератури, філософських текстів та історичних джерел (звісно, адаптованих до віку та сучасних освітніх стандартів) може значно покращити мислення учнів. Робота з першоджерелами – чи то оригінальні уривки з античних трактатів, історичні документи, чи наукові статті – навчає учнів не просто сприймати інформацію, а й аналізувати аргументацію авторів, виявляти логічні зв'язки, розрізняти факти від інтерпретацій та формувати власну обґрунтовану думку. Це допомагає розвинути навички інтерпретації, синтезу та оцінки, що є фундаментальними для критичного мислення. Замість пасивного споживання переказаної інформації, учні стають активними дослідниками, які вчаться «розбирати» текст на складові, розуміти його контекст та оцінювати його достовірність і вплив. Цей підхід розвиває здатність бачити різні точки зору та формувати комплексне розуміння предмета [21, с. 289].

3. Дискусії та дебати як інструмент самовдосконалення.

Відновлення практики систематичних дискусій та дебатів (наприклад, «concertatio» в єзуїтській системі) у шкільному середовищі є надзвичайно потужним інструментом для розвитку критичного мислення та формування громадянської позиції. Цей метод виходить за рамки простого обміну думками. Він вчить учнів чітко формулювати та аргументовано захищати свою позицію,

використовуючи логічні докази та факти. Під час дебатів учні вчаться активно слухати опонента, розуміти його аргументи, виявляти слабкі місця в його логіці та грамотно реагувати на них. Це також сприяє розвитку вміння шукати компроміси, вести конструктивний діалог та домовлятися, що є незамінними навичками у сучасному суспільстві. Постійна практика дебатів допомагає учням розрізняти факти від суджень, емоцій від раціональних доказів, що є критично важливим в епоху інформаційного перевантаження. Крім того, це безпосередньо сприяє формуванню толерантності та поваги до інших поглядів, оскільки учні вчаться розуміти, що існують різні перспективи на одне й те саме питання, і що конструктивний діалог можливий навіть при розбіжностях. Це виховує не тільки інтелектуальну, а й емоційну зрілість [29, с. 91].

4. Розвиток риторичних здібностей та культури мовлення

У сучасному світі, де інформація передається блискавично, а увага користувача стає дефіцитною, вміння чітко, переконливо та красиво висловлювати свої думки є не просто бажаною, а життєво необхідною навичкою. Єзуїтська педагогіка, що ставила риторику в центр своєї освітньої системи, пропонує безцінні уроки для розвитку цієї компетенції.

Навчання красномовству: мистецтво переконувати та надихати. В епоху, коли домінує візуальний та короткий текстовий контент, а соціальні мережі заохочують до лаконічності, важливість вміння чітко та переконливо висловлювати свої думки стає дедалі більшою. Сучасні школярі та студенти повинні вміти не просто передавати інформацію, а й аргументувати свою позицію, надихати інших та вести за собою. Вивчення основ риторики, що було центральним у єзуїтській освіті, передбачає оволодіння правилами побудови аргументації, засвоєння логічних структур промови, а також освоєння технік публічних виступів. Це включає роботу над дикцією, жестами, інтонацією, вмінням тримати увагу аудиторії та адаптувати свій виступ до різних контекстів. Практика риторичних вправ, написання есе, участь у дебатах та презентаціях може значно покращити комунікативні навички учнів, зробивши їх впевненими та ефективними комунікаторами. Це не просто вміння красиво говорити, а

здатність впливати на думки та дії людей, що є ключовою навичкою для будь-якої професійної та громадської діяльності [38, с. 20].

Роль мови у формуванні особистості: міст до розуміння світу. Глибоке та всебічне вивчення рідної мови та літератури є фундаментом для розвитку мислення, емоційного інтелекту та національної ідентичності. Це не лише про граматику та орфографію, а про занурення у світ образів, ідей та цінностей, що передаються через слово. Аналіз літературних творів розширює світогляд учнів, знайомить їх з культурними кодами власного народу та допомагає зрозуміти історичний та соціальний контекст.

Крім того, вивчення іноземних мов відкриває двері до інших культур, знайомлячи учнів з їхніми унікальними світоглядами та способами мислення. Це розвиває емпатію та розуміння різноманіття людського досвіду, розширює горизонти сприйняття світу та сприяє формуванню відкритої та толерантної особистості. Мова є не лише засобом спілкування, а й інструментом мислення, формування ідентичності та цінностей. Через мову ми усвідомлюємо себе частиною певної культури, вчимося висловлювати свої почуття та думки, а також аналізувати та інтерпретувати навколишній світ. У сучасному глобалізованому світі, де крос-культурна комунікація є нормою, володіння кількома мовами стає не просто перевагою, а необхідністю для повноцінної участі у світових процесах.

5. Формування морально-етичних засад та цінностей.

Сучасна освіта, так само як і єзуїтська педагогіка свого часу, стоїть перед викликом не лише передачі знань, а й виховання цілісної, морально стійкої особистості, здатної робити усвідомлений вибір у складному світі. Формування міцних морально-етичних засад та цінностей є ключовим для створення відповідальних громадян.

6. Вивчення етичних систем та філософської думки.

Для того, щоб учні могли розібратися у складних моральних дилемах сучасного світу, важливо включити до шкільних програм елементи етики, філософії та історії моральної думки. Це не повинно обмежуватися суто релігійними догмами, а навпаки, має знайомити учнів з різними філософськими

школами та підходами до визначення добра і зла, справедливості, обов'язку та відповідальності. Аналіз як класичних філософських праць (від Арістотеля до Канта), так і сучасних кейсів та етичних проблем (біоетика, етика ІІІ, екологічна етика) дозволить учням розвинути навички критичного аналізу моральних ситуацій, формувати власні обґрунтовані погляди та аргументувати їх. Замість того, щоб нав'язувати готові відповіді, така освіта має навчити учнів ставити правильні питання, шукати рішення та розуміти наслідки своїх вчинків [62, с. 15].

7. Моральне виховання через літературу та мистецтво.

Література, театр, кіно, музика та візуальні мистецтва є потужними засобами для дослідження людської природи, емоцій, моральних виборів та наслідків дій. Це те, що єзуїти активно використовували, інтегруючи театр у навчальний процес. Аналіз літературних персонажів, їхніх мотивів, внутрішніх конфліктів та цінностей допомагає учням розвивати емпатію, ставити себе на місце іншого, усвідомлювати складність людських взаємин та формувати власну систему цінностей. Переживання сюжетів через призму мистецтва дозволяє осмислити універсальні моральні питання у безпечному, але глибокому контексті. Створення власних театральних постановок, участь у художніх проєктах, обговорення фільмів та картин можуть стати не просто розвагою, а інтерактивними інструментами для морального розвитку та осмислення етичних дилем. Це дозволяє учням не тільки аналізувати, а й емоційно переживати моральні вибори, що робить процес засвоєння цінностей більш глибоким та особистісним [69, с. 388].

8. Адаптація принципу «Cura Personalis» до сучасних умов.

Принцип єзуїтської педагогіки «Cura Personalis» може бути блискуче адаптований до сучасних умов. Це означає, що освіта не має обмежуватися лише академічною успішністю та оцінками. Вчителі та освітні заклади повинні приділяти особливу увагу емоційному стану учнів, їхнім індивідуальним потребам, психологічному комфорту, а також розвитку їхніх талантів та інтересів поза шкільною програмою. Це може включати психологічну підтримку, профорієнтацію, розвиток хобі, менторство, спортивні секції, творчі гуртки. Така

всебічна турбота сприяє формуванню самоцінності та відповідальності за власне життя, виховує самоповагу та здатність до саморефлексії. Коли учень відчуває, що його цінують як особистість, а не лише як набір оцінок, він розвиває внутрішню мотивацію до зростання та усвідомлює свою цінність у суспільстві. Це створює сприятливе середовище для розвитку етичної поведінки та соціальної відповідальності [45, с. 444].

9. Розвиток саморефлексії та внутрішнього світу учня.

У сучасному світі, що перенасичений зовнішньою інформацією та стимулами, розвиток саморефлексії та внутрішнього світу учня стає життєво важливим. Єзуїтська педагогіка, з її акцентом на внутрішньому зростанні, пропонує ефективні методи для культивування цих якостей.

10. Практики самоаналізу: Урок єзуїтського «Examen»

Наслідкування єзуїтської практики «Examen» – короткого щоденного іспиту сумління – може бути адаптовано у формі регулярних рефлексивних практик для учнів. Це не релігійна практика, а потужний інструмент для розвитку самосвідомості та самоконтролю. Сучасний «Examen» може спонукати учнів у кінці дня (чи тижня) аналізувати:

- Свої вчинки: Що я зробив сьогодні? Чи відповідали мої дії моїм цінностям?
- Свої емоції: Що я відчував? Що викликало ці емоції і як я на них реагував?
- Успіхи та невдачі: Що мені вдалося, а що ні? Які уроки я можу винести з цього?
- Взаємодія з іншими: Як я спілкувався з однолітками та дорослими? Чи був я уважним та поважним?

Така практика розвиває самосвідомість, вчить брати відповідальність за свої дії та формує здатність до постійного самовдосконалення. Учні вчаться не просто реагувати на події, а осмислювати їх, виявляти причинно-наслідкові зв'язки та планувати кращу поведінку в майбутньому. Це дає їм інструменти для емоційної регуляції та особистісного зростання [53, с. 479].

11. Культивування внутрішнього світу: Більше, ніж знання.

Гуманістична освіта має на меті не лише наповнити голову учня знаннями, а й допомогти йому зрозуміти себе, свої цінності, своє місце у світі та своє призначення. Це про культивування багатого та глибокого внутрішнього світу. Заохочення до читання – не тільки програмного, а й для задоволення, – відкриває доступ до різноманіття людського досвіду та розширює горизонти уяви. Роздуми над прочитаним, побаченим чи почутим вчать формувати власні думки та погляди.

Творчість у будь-яких її проявах – письмі, малюванні, музиці, акторській грі – надає учням засоби для самовираження та осмислення своїх емоцій. Розвиток емоційного інтелекту – розуміння власних емоцій та емоцій інших, вміння ними керувати – є ключовим для побудови гармонійних стосунків та успішної адаптації у суспільстві. Все це разом сприяє формуванню багатогранного, гармонійного та стійкого внутрішнього світу, який є опорою для особистісного зростання та щасливого життя, незалежно від зовнішніх обставин.

Вивчення освітніх методик минулого, зокрема єзуїтської педагогіки, не означає їх сліпого копіювання. Важливо адаптувати їх до сучасних умов, враховуючи:

1) Секулярний характер сучасної освіти: Принципи та методики мають бути переосмислені поза релігійним контекстом, зосереджуючись на універсальних гуманістичних цінностях.

2) Різноманітність учнів: Необхідність адаптувати методики до учнів з різними стилями навчання, здібностями та потребами.

3) Перевантаженість програм: Інтеграція нових підходів без надмірного збільшення навчального навантаження [56, с. 131].

У підсумку, вивчення та адаптація елементів історичних методик, що акцентували увагу на розвитку критичного мислення, риторичних здібностей, морально-етичних засад та саморефлексії, надає сучасній середній освіті потужні інструменти для глибокого формування гуманістичних засад учнів. Це дозволяє виховати не просто ерудованих, а й свідомих, відповідальних та емпатійних

громадян, здатних орієнтуватися у складному світі та робити вагомий внесок у його розвиток.

ВИСНОВКИ

Історіографія досліджуваної проблеми вирізняється різноманітністю підходів. Чимало праць істориків ранньомодерної освіти присвячено аналізу «Ratio Studiorum» як основного документа, що регламентував освітній процес. Ці дослідження зосереджувалися на вивченні впливу єзуїтських методик на розвиток дидактики та організації шкільного життя. Сучасні науковці активно переосмислюють спадщину єзуїтів у контексті формування компетентностей та критичного мислення. Вивчається також адаптація єзуїтських методик у різних національних освітніх системах. Проте, залишаються аспекти, що потребують подальшого висвітлення, особливо щодо індивідуального досвіду учнів. Незважаючи на численні роботи, деякі нюанси взаємодії з місцевими культурами потребують глибшого вивчення. Аналіз вторинних джерел підкреслює складність та багатогранність досліджуваної теми.

Основним джерелом для вивчення єзуїтської освіти є «Ratio Studiorum» (План навчання) 1599 року, що є всеосяжним статутом їхніх навчальних закладів. Важливими є також листування засновників ордену та перших єзуїтських педагогів, що розкривають педагогічні інтенції. Офіційні звіти та щорічники колегіумів (*Annua Literae*) містять цінні відомості про їхнє повсякденне функціонування. Крім того, значну цінність становлять навчальні посібники та підручники, розроблені єзуїтами, які демонструють зміст та методику викладання. Мемуари та спогади випускників колегіумів надають суб'єктивне, але важливе уявлення про учнівський досвід. Документи церковних синодів та папських булл також проливають світло на офіційне ставлення до єзуїтської освіти. Джерельна база є достатньо представницькою і дозволяє всебічно дослідити проблему.

Заснування єзуїтських колегіумів значною мірою зумовлювалось потребою у формуванні нової інтелектуальної та духовної еліти, здатної відповісти на виклики часу. Соціально-політичні зміни в Європі XVI століття, зокрема зміцнення централізованих держав, вимагали освічених кадрів для

управління та дипломатії. Зростання міст та розвиток торгівлі створювали запит на практичні знання та навички. Криза традиційних університетів, які часто були консервативними та негнучкими, відкривала простір для нових освітніх моделей. Монархи та аристократія активно підтримували єзуїтів, вбачаючи в їхніх школах інструмент для виховання лояльних та компетентних підданих. Також, поширення друкарства сприяло швидкому розповсюдженню єзуїтських навчальних матеріалів та ідей. Соціальна мобільність, хоч і обмежена, також створювала запит на доступ до освіти. Єзуїти відповідали на ці запити, пропонуючи якісну та систематизовану освіту.

Одним з найважливіших каталізаторів створення єзуїтських колегіумів стала Контрреформація. Католицька церква потребувала ефективного інструменту для боротьби з поширенням протестантизму та відновлення свого впливу. Єзуїти запропонували систему освіти, яка поєднувала ґрунтовні знання з глибоким релігійним вихованням, формуючи відданих католиків. Колегіуми стали осередками поширення католицької доктрини та інструментом для навернення в протестантських регіонах. Папство активно підтримувало діяльність єзуїтів, надаючи їм привілеї та ресурси. Водночас, єзуїти брали участь у політичних процесах, виховуючи майбутніх лідерів, які б відстоювали інтереси Католицької Церкви. Це була стратегічна відповідь на релігійні та політичні виклики епохи, що змінила ландшафт європейської освіти.

Серед видатних представників єзуїтських шкіл виділяється сам Ігнатій Лойола, чиї «Духовні вправи» заклали основу для методик самодисципліни та внутрішньої рефлексії. Франсіско Суарес розробив систематичне філософське вчення, яке стало основою підручників, навчаючи логічному аналізу та інтеграції різних філософських шкіл. Петро Канізій відомий своїми катехизисами, що спростили релігійне навчання для широких верств. Роберто Беллармін був видатним теологом і полемістом, його праці формували догматичне мислення учнів. Їхні методики виховання були спрямовані на всебічний розвиток особистості: інтелектуальний, моральний та духовний. Особлива увага приділялася індивідуальному підходу (Cura Personalis) та вихованню «людини

для інших» (men and women for others). Активно використовувалися диспути та театральні постановки для розвитку риторичних та аналітичних навичок. Ці представники сформували унікальну педагогічну систему, яка вплинула на освітній простір на століття вперед.

Освітній процес у єзуїтських колегіумах був суворо регламентований «Ratio Studiorum», що забезпечувало єдині стандарти навчання по всій Європі. Навчання поділялося на «нижчі» (гуманітарні) та «вищі» (філософські та теологічні) класи, з чіткою послідовністю предметів. В основі програми лежали класичні мови (латина, давньогрецька), література та риторика, що розвивали красномовство та логіку. Велике значення надавалося систематичному повторенню матеріалу та закріпленню знань. Вчителі застосовували метод «Praelectio», готуючи студентів до сприйняття матеріалу. Обов'язковими елементами були щоденні диспути та публічні змагання, які відточували навички аргументації. Індивідуальна робота з учнями та постійний контроль за їхнім прогресом були ключовими. Застосовувалася система «декурій», де кращі учні допомагали слабшим. Загалом, організація освітнього процесу була направлена на всебічний розвиток учнів.

Методика навчання в єзуїтських колегіумах була інноваційною для свого часу, поєднуючи класичні та нові підходи. Вона базувалася на принципі «Cura Personalis», тобто індивідуальній турботі про кожного учня. Основний акцент робився на активній участі учнів у навчальному процесі, а не пасивному засвоєнні. Широко використовувалися диспути (concertatio), де студенти відточували навички логічного мислення, аргументації та красномовства. Повторення матеріалу було систематичним, часто через самостійні завдання та взаємоперевірку. Викладання риторики займало центральне місце, готуючи учнів до публічних виступів та переконливого мовлення. Єзуїти також активно застосовували театральні постановки та публічні декламації для розвитку впевненості та артистизму. Завдяки цій методиці, єзуїтська освіта формувала не лише ерудованих, а й діяльних та харизматичних особистостей.

Повсякденне життя спудеїв єзуїтських колегіумів суворо регламентувалось, що сприяло формуванню таких навичок як витримка та відповідальність. День починався дуже рано з обов'язкових молитов та відвідування Меси. Навчальні заняття були щільними, розділеними на блоки з короткими перервами, і включали лекції, повторення та практичні вправи. Значна частина часу присвячувалася самостійній роботі та підготовці до занять і диспутів. Студенти жили за суворим розпорядком, що включав час для навчання, прийому їжі, відпочинку та духовних практик. Дисципліна підтримувалася не лише через покарання, а й через систему заохочень та змагань між учнями. Духовне виховання було невід'ємною частиною повсякденності, включаючи щоденні роздуми та іспит сумління. Незважаючи на строгість, колегіуми пропонували і час для відпочинку та фізичних вправ, що сприяло гармонійному розвитку.

Педагогічні практики європейських єзуїтських колегіумів відіграли помітну роль у становленні та уніфікації шкільних програм. Їхній «Ratio Studiorum» став зразком для багатьох освітніх закладів, задаючи стандарти навчання. Колегіуми робили акцент на гуманітарній освіті, зокрема на поглибленому вивченні класичних мов, риторики та літератури, що вплинуло на шкільні програми по всій Європі. Вони активно впроваджували систематичний та структурований підхід до викладання, від нижчих до вищих класів. Єзуїти розробляли власні, високоякісні та уніфіковані шкільні підручники, які поширювалися через їхні власні друкарні. Ці підручники часто включали адаптовані класичні тексти та були зразками для інших видавців. Вплив єзуїтів на освітні системи був настільки значним, що їхні методики та програми часто наслідувалися навіть у некатолицьких школах, включаючи деякі українські освітні заклади.

Вивчення історичних методик, зокрема єзуїтської педагогіки, є цінним досвідом для сучасної середньої освіти. Акцент на критичному мисленні через аналіз класичних текстів та філософських дилем може збагатити навчальний процес. Впровадження дискусій та дебатів розвиває логіку, аргументацію та

повагу до різних точок зору, що є ключовим для гуманістичних засад. Розвиток риторичних здібностей та культури мовлення є актуальним у сучасному інформаційному світі, де вміння переконливо висловлюватися має велике значення. Формування морально-етичних засад може відбуватися через вивчення етичних систем та аналіз літературних творів. Принцип «Cura Personalis» (турбота про цілісну особистість) може бути переосмислений для індивідуального підходу до кожного учня. Навчання саморефлексії через адаптовані практики допомагає формуванню самосвідомості. Такий підхід дозволяє виховувати не лише ерудованих, а й відповідальних, емпатійних та гармонійно розвинутих особистостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балух В. О. Єдиний в Україні філософсько-теологічний факультет: історія та сучасність. *Релігія та Соціум. Міжнародний часопис*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. С. 5–16.
2. Басенко Р. Генеза і зміст освітньо-виховного напрямку молодіжної політики ордену єзуїтів (XVI–XVII століття). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*, 2014. №17. С. 67–78.
3. Березівська Л.Д. Освітньо - виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – поч. XX ст.). Київ: Молодь, 1999. 191с.
4. Бут Я.В. Вплив католицької церкви на розвиток вищих навчальних закладів Франції. Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика професійної освіти». *Вісник*. № 11 (3). Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2015. С. 248–252.
5. Бут Я.В. Католицькі університети: історія розвитку та місце в сучасній системі вищої освіти Франції. *Науковий часопис Нац.пед.університету імені М.П. Драгоманова*. Київ, 2018. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. С. 76–79
6. Бут Я.В. Місце та роль католицьких університетів у сучасній європейській вищій освіті. *Науковий вісник НУБІП. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія»*, 2015. Вип. № 192. Част. І. Київ. С. 59–65.
7. Бут Я. В. Особливості розвитку католицької вищої освіти у Франції та Україні: порівняльний аналіз. *Педагогічний альманах: Збірник наукових праць / редкол. В.В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»*, 2017. Випуск 34. 329 с. С. 273–279.
8. Бут Я.В. Політичні та соціальні передумови виникнення католицьких університетів Західної Європи. *Нові технології навчання: Наук.-метод.зб.*

Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2011. Вип. № 79. 128–131.

9. Бут Я.В. Роль релігії в розвитку європейської освіти. *The British Journal for the Philosophy of Science*: IADCES in coll. With the Univ. of Oxford (UK), 2010. № 1(68). Р. 1259–1266.

10. Бут Я.В. Роль федерацій католицьких університетів у розвитку системи вищої освіти Франції другої половини ХХ – на початку ХХІ століття. *Сучасні проблеми підготовки вчителя і його професійного удосконалення: Вісник Чернігівського нац. пед. університету ім.Т.Г. Шевченка*, Чернігів, 2013. С.143–146.

11. Горський В. Історія української філософії. Курс лекцій. Київ, 1997. 285 с.

12. Гудзяк Б. Ідентичність і місія Українського Католицького Університету. Доповіді, промови і дискусії з інавгураційних урочистостей 25–29 червня 2002 року. Львів: Видавництво УКУ, 2003.

13. Друзенко А. Релігійна освіта в Німеччині та в Україні. *Зарубіжна література*, 2001. Січень. С. 3.

14. Задорожнюк А. Старий Кам'янець: від єзуїтського колегіуму до історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (архітектурний і освітній аспекти). *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць*, Кам'янець - Подільський: Видавництво Оіюм, 2009. Т.13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. С. 337–346.

15. Заповіт прочанина: Автобіографія святого Ігнатія Лойоли, засновника єзуїтів. Перекл. з англ. А. Маслюх. Львів: Свічадо, 2003. 98 с.

16. Золотухіна С.Т. Громадянське виховання студентів вищих навчальних закладів України в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття: монографія. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. С. 201– 232.

17. Ісаєвич Я.Д. Українська культура в Середньовіччі і на світанку Нової доби. Україна: культур на спадщина, національна свідомість, державність. Київ: Наукова думка, 1992. Вип. 1. С. 31–49.

18. Ісаєвич. Я. Д. Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1851-yaroslav-isaievych-osvitnii-ruk-h-v-ukraini-xvii-st-skhidna-tradytsiia-i-zakhidni-vplyvy>.
19. Кіку В. Єзуїтський університет у Львові (1758-1773), або захист «істини закону». *Соціум. Альманах соціальної історії*. Київ, 2004. Вип. 4. – С. 101–113.
20. Кіку В. Магнати - боржники львівських єзуїтів (1693-1721). *Соціум. Альманах соціальної історії*. Київ, 2003. Вип. 3. С. 49-54.
21. Кметь В. Брошурна війна. Енциклопедія Львова / За ред. А. Козицького та І. Підкови. Т. 1. Львів: Літопис, 2007. С. 289-290.
22. Кметь В. Григорович-Барський Василь. Енциклопедія Львова. Т. 1 / За ред. А. Козицького та І. Підкови. Львів: Літопис, 2007. С. 576-578.
23. Крип'якевич І. Учитель Богдана Хмельницького (Андрій Гонцель Мокрський). *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Т. СХХХІІІ. Львів, 1922. С. 27-38.
24. Курляк І. Релігієзнавчі традиції в українських гімназіях Галичини (1864-1918). *Український Освітній Журнал*, 1994. № 2. С. 53.
25. Курляк І. Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття): дис...д-ра пед.. наук: 13.00.01. Ін-т педагогіки і психології проф.. освіти АПН України, Київ, 2000. 473 с.
26. Лагодич М. Місце та роль релігійної освіти у громадянському суспільстві. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць*. Чернівці: Золоті литаври, 2004. Вип. 203–204. Філософія. С. 131–135.
27. Левченко Т.І. Європейська освіта: Конвергенція та Дивергенція: Монографія. Нова Книга, 2015. 656 с.
28. Локшина О.І. Становлення та розвиток моніторингу якості освіти: світовий вимір. *Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи*. Київ: К.І.С., 2004. С. 28–39.

29. Локшина О.І. Тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2011. 551 с.
30. Лузан П.Г., Васюк О.В. Історія педагогіки та освіти в Україні: навч. посіб. Київ, 2010. 295 с.
31. Любащенко В. Релігійно-церковний портал сучасного Львова: доба незалежності. URL: http://www.realis.org/article_Lubaschenko_Lviv.htm# .
32. Максименко А.П. Освітня політика Франції у другій половині XVIII століття. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. / за заг.ред. проф. В. І. Сипченка*. Слов'янськ: Вид. центр СДПУ, 2007. Вип. XXXV. С. 136–144.
33. Максименко А.П. Система вищої освіти Франції: структура, здобутки і перспективи. *Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів: зб.наук.пр.* Київ: Вид. центр КНЛУ, 2007. С. 108–110.
34. Максименко А.П. Становлення та розвиток університетської освіти Франції (XIX–XX століття): дис. ... д-ра пед. наук у формі наук. доп.: 13.00.01. Київ, 2008. 444 с.
35. Максименко А.П. Університети Франції в Нову епоху: організація і зміст навчання (I частина). *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук.пр. / за заг. ред. проф. В.І. Сипченка*. Слов'янськ: Вид. центр СДПУ, 2007. Вип. XXXIV. С. 75–86.
36. Максименко А.П. Університетська освіта Франції: становлення і розвиток у XIX–XX століттях: монографія. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2007. 200 с.
37. Матвієнко О.В. Розвиток систем середньої освіти в країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз: автореф. дис. на здобуття ступеня д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 35 с.
38. Маурітсон М. Католицьке віровчення. Київ: Видавничий дім «KM Academia», 1998. 192 с.

39. Мигаленюк В. Релігійна освіта на Буковині. *Державно-церковні відносини в Україні: регіональні аспекти: наук. зб.* Хмельницький: ХІРУП, 2003. С. 97–98.

40. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід до формування змісту середньої освіти: досвід зарубіжних країн. *Бібліотека з освітньої політики.* Київ: КІС, 2004. С. 5–15.

41. Пам'ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI – початок XVII ст.): Тексти і дослідження. Київ: Наукова думка, 1988. 566 с.

42. Панич О. Релігійна освіта в постатеїстичному суспільстві. *Людина і світ*, 2002. № 6. С. 13–21.

43. Папіжук В.О. Реформування змісту загальної середньої освіти у Франції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Житомир, 2011. 20 с.

44. Паславський І.В. Гуманізація наук. *Філософія відродження на Україні: статті.* Київ: Наук. думка, 1990. С. 113–128.

45. Петренко І. З історії церковнопарафіяльної школи при Сапсонівській церкві на Полтавщині. *Історія релігій в Україні: наук. зб.: Праці XIII Міжнародної наукової конференції.* Кн. 1. Львів: Логос, 2003. С. 441–446.

46. Поляков М.В., Савчук В.С. Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи. Київ: Вища школа, 2004. С. 5–154.

47. Попова І. Вища освіта у Великобританії. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2008_19_2/doc_pdf/Pogrebnyak_st.Pdf.

48. Прах Б. Релігійні навчальні заклади повинні створити нову якість в освіті. Джерело: URL: <http://credo.pro/2015/07/137636>.

49. Про підстави вигнання єзуїтів з Франції, Іспанії, Португалії та появу згаданого бреве див.: Ranke von L. *Dzieje papiestwa w XVI-XIX wieku.* Warszawa, 1993. T. 2. S. 374–389.

50. Пуховська Л.П. Інтернаціоналізація професійної освіти в Європі: особливості порівняльних досліджень. Професійне навчання на виробництві

/ ред. кол.: В.О. Радкевич (голова) та ін. Київ: Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, Навчальний центр ПрАТ «Українське Дунайське пароплавство», 2013. Вип. V. С. 182–192.

51. Радул О.С. Перші вищі навчальні заклади середньовічної Європи. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, 2017. Вип.36. С. 219–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvidgu_2017_36_44.

52. Розовик Д.Ф. Становлення національної вищої освіти і науково-дослідної праці в Україні (1917-1920 рр.). *Етнічна історія народів Європи: зб. наук. пр.* Вип. 8. Київ: УНІСЕРВ, 2001. С. 55–58.

53. Рощина Л. Становлення і розвиток вищої богословської освіти УАПЦ (на матеріалах Колегії Патріарха Мстислава). *Історія релігій в Україні: наук. зб.: Праці XIII Міжнародної наукової конференції*. Кн. 1. Львів: Логос, 2003. С. 477–481.

54. Савченко О. Досвід реформування української освіти: уроки і подальший поступ. *Шлях освіти*, 2010. № 3. С. 2–6.

55. Серяков С.О. Єзуїтське шкільництво на українських землях Речі Посполитої у другій половині XVII ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Харків, 2004. 20 с.

56. Серяков С.О. Єзуїтське шкільництво в Україні: кількісні показники та структурний розвиток (кінець 40-х - сер. 90-х рр. XVII ст.). *Український історичний збірник*. Київ, 2002. С. 126-150.

57. Серяков С.О. Характерні риси єзуїтського шкільництва в освітній діяльності Києво-Могилянської Академії в XVII ст. *Наукові записки національного університету «Києво-Могилянська Академія»*. Київ, 2000. Т. 18. С. 24-28.

58. Серяков С.О. Єзуїтське шкільництво як чинник культурного розвитку Речі Посполитої в польській історіографії другої половини 1830-х – початку 1850-х рр. *Харківський історіографічний збірник*, 2013. №12. С.112–128.

59. Стражнікова І.В. Розвиток культурно-освітніх і педагогічних товариств у західному регіоні України (історіографічний контекст). *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 2014. Вип. 17. С. 114–118.
60. Ступарик Б. Національна школа: витоки становлення. Івано-Франківськ: Прикарпатський університет, 1992. 192 с.
61. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовної особистості на основі християнських моральних цінностей. *Шлях освіти*, 2002. № 4. С. 13–18.
62. Сушко О. Впровадження Єзуїтів до Польщі. Історично-критична студія. *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. Львів, 1904. С. 1-28.
63. Сушко О. Никита Мелешко, незвісний панегірист XVII в. *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Львів, 1902. С. 1-8 (Miscellanea).
64. Український Католицький Університет на службі Церкви та суспільству. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2003. С. 127.
65. Фенич В.І. Дисертаційна робота. Греко-католицька церква в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1771-1867): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ужгородський держ. ун-т. Ужгород, 1997. 223 с.
66. Харченко Т. Взаємодія школи та соціального середовища у вихованні учнів колегіів і ліцеїв Франції: дис... канд. пед. наук: 13.00.05; Луганський держ. педагогічний унт ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2002. 221 с.
67. Хижняк З., Маньківський В. Історія Києво-Могилянської Академії. Київ: КМ Академія, 2003. 181 с.
68. Хміль О. Особливості системи вищої освіти у Франції. *Молодь і ринок*, 2010. № 9. С. 95–99.
69. Черговий крок у спростуванні «чорної легенди» про єзуїтів. Схід - Захід: *Історико-культурологічний збірник*, 2009. № 13–14. С. 386–401.
70. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверти XVI– середини XVII ст. Львів: Вид-во «Свічадо», 2005. 340 с.

71. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна / Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т Критики. — Вид. 2-ге, перегл. і випр. — Київ: Критика, 2008. 469 с.
72. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України = On Outline History of Medieval and Early Modern Ukraine / Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т Критики. Вид. 3-тє, перероб. та розшир. Київ: Критика, 2006. 581, [1] с.: іл.
73. Bednarski S. Podstawowe zasady szkolnictwa jezuickiego. *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*. Wybór artykułów. Kraków, 1994. 19 s.
74. Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995/ Opr. L.Grzebień SJ. Kraków, 1996. S. 63-66.
75. Finkel L. Króla Jana Kazimierza dyplom erekcyjny Uniwersytetu lwowskiego z r. 1661 Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu lwowskiego przez króla Jana Kazimierza. Lwów, 1912. S.13.
76. Hermann J. B. (SJ) La pedagogie des Jesuites au XVI-e siecle. Ses sources, ses caracteristiques. Louvain, 1914. 336 s.
77. Kurdybacha L. Dzieje oświaty kościelnej do końca XVIII wieku. Warszawa, 1949. 104 s.
78. Litak S. Jezuiti na tle innych zakonów męskich w Polsce w XVI-XVIII w. *Jezuiti a kultura polska*. 188 s.
79. Łukaszewicz J. Historia szkół w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do r. 1794. Poznań, 1849. T. I. 169 s.
80. Natoński B. Szkolnictwo jezuickie w Polsce w dobie Kontrereformacji. *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*. Wybór artykułów. Kraków: 1994. 34 s.
81. Pawlikowska-Brożek Z. Podręczniki matematyki dla polskich szkół jezuickich. *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 1995. S. 245-268.
82. Piechnik L. Akademie i uczelnie jezuickie. *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*. Lublin, 1975. T. II. Cz. 2. 58 s.

83. Piechnik L. Jezuici Prowincji Polskiej wobec projektu «Ratio Studiorum» w 1586 roku. *Analecta. Studia i materiały z dziejów nauki*, 2000. № 1. S. 7-19.
84. Piechnik L. Pzemiany w szkolnictwie jezuickim w Polsce w XVIII w. *Roczniki Humanistyczne Towarzystwa Naukowego KUL*. R. 25, z. 2, 1977. S. 31-61.
85. O'Malley, John W. *The First Jesuits*. Cambridge; London: Harvard University Press, 1993. 457 p.
86. O'Malley, John W. *Jesuit Schools and the Humanities, 1548–1773*. Toronto: University of Toronto Press, 2022. 236 p.
87. O'Malley, John W. “Jesuit Schools and the Humanities Yesterday and Today.” *Journal of Jesuit Studies* 47, no. 1 (2015). P. 1–34.
88. O'Malley, John W. *The Jesuits: A History from Ignatius to the Present*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2014. 160 p.
89. Grendler, Paul F. “The Culture of the Jesuit Teacher, 1548–1773.” *Journal of Jesuit Studies* 3 (2016). P. 17–41.
90. Grendler, Paul F. *Jesuit Schools and Universities in Europe, 1548–1773*. Leiden; Boston: Brill, 2018. 118 p.